

Stille Revolutie

.....
Hogescholen door de tijd

Pieter Gerrit Kroeger

Essay in het kader van 35-jarig bestaan Hogeschool Leiden

Stille Revolutie

Hogescholen door de tijd

Pieter Gerrit Kroeger

2021, Hogeschool Leiden

Colofon

© 2021

Stille Revolutie. Hogescholen door de tijd.
Essay in het kader van 35-jarig bestaan Hogeschool Leiden.

Hogeschool Leiden
Zernikedreef 11
2333 CK Leiden
info@hsleiden.nl
Tel. 071 - 518 88 00
www.hsleiden.nl
facebook.com/HSLeidenNL
twitter.com/HSLeidenNL
linkedin.com/company/hogeschool-leiden

Uitgever: Hogeschool Leiden
Foto cover: Hogeschool Leiden
Vormgeving: UWMERK!WAARDIG, Rotterdam
Drukwerk: Quantas

Inhoud

Voorwoord	6
1. Hogeschool Leiden: 35 jaar jong	8
2. Veel van weinig	10
3. Ellende als impuls	13
4. Blessing in disguise	18
5. Bologna en weer nieuwe vragen	23
6. Eenheid in verscheidenheid	27
7. Crises als kans, opnieuw?	33
8. Sint Vitus dans	39
9. Rupsje Nooitgenoeg	43
10. Wicked Humboldt	45
11. Stille Revolutie	47
12. Medebouwer	50

Voorwoord

Wie vooruit wil komen, moet soms ook terug durven kijken. Het hoger beroepsonderwijs heeft in zijn 35-jarig bestaan als sector een indrukwekkende ontwikkeling doorgemaakt. Hogescholen zijn gedurende deze periode niet alleen fors gegroeid in omvang en aantallen studenten, maar hebben zich ook ontwikkeld tot volwaardige instellingen voor hoger onderwijs. De naam hogeschool dragen we dan ook met trots.

Een kenmerk van hogescholen is dat zij vooral met de toekomst bezig zijn. We zijn permanent verder aan het bouwen. Af en toe is het echter verstandig om te zien naar waar je vandaan komt.

Net als het hoger beroepsonderwijs bestaat Hogeschool Leiden in 2021 35 jaar. Onze oprichting viel samen met het ontstaan van deze onderwijsvorm in 1986. Als fusieproduct van enkele kleinere, losstaande academies en opleidingen is de Hogeschool Leiden sindsdien uitgegroeid tot een multi-sectorale, middelgrote hogeschool met zo'n 13.000 studenten, midden op het Leiden BioScience Park. Kortom, ook wij hebben de afgelopen jaren fors aan de weg getimmerd. En dat blijven we doen. Ons huidige instellingsplan heet niet voor niets 'de Rijkdom van het Onvoltooide'. Maar we vonden het passend om in het kader van ons 35-jarig bestaan eens terug te bliken. Niet zozeer op ons eigen verleden, maar op de ontwikkeling van het fenomeen hogeschool. Om te reflecteren op wat de gedachte en de filosofie achter het hoger beroepsonderwijs is geweest, en hoe deze precies tot stand zijn gekomen. Wat is de rol en de positie van hogescholen binnen het hoger onderwijs, en waarom zijn we geworden zoals we nu zijn?

We hebben P.G. Kroeger gevraagd een essay te schrijven over de ontwikkeling van het hbo in de afgelopen 35 jaar. Bij velen is hij natuurlijk bekend als geschiedschrijver van het CDA en maker van de podcast 'Betrouwbare Bronnen', maar Kroeger is al decennia nauw betrokken bij het hoger onderwijs. Ooit begonnen als politiek assistent van onderwijsminister Wim Deetman, werd hij later beleidsadviseur bij de HBO-raad en daarna oprichter en hoofdredacteur van Scienceguide. Als iemand het hoger onderwijs de afgelopen 35 jaar gevolgd heeft, dan is hij het wel. Daarom leek hij ons de uitgelezen persoon om eens terug te bliken op 35 jaar hbo en zijn reflecties met ons en u te delen.

Dit essay is meteen een mooi startpunt voor ons om een nieuw Instellingsplan te schrijven voor de periode 2023-2028. Daar beginnen we dit najaar mee. Hogeschool Leiden bouwt dus weer verder, maar wél met een grondige kennis van ons jonge, maar rijke verleden als hogeschool.

We bieden dit essay hierbij graag aan als ons jubileumgeschenk. Het is bedoeld voor onze eigen medewerkers, maar fungeert tegelijkertijd als een cadeau voor iedereen die binnen het hoger beroepsonderwijs werkzaam is, was of zich hierbij betrokken voelt. Voor iedereen die zich heeft ingezet om het hbo te maken tot wat het nu is. Die wil weten waar we vandaan komen. We wensen u veel leesplezier, en wellicht dat het inzichten biedt die kunnen helpen het hbo de komende 35 jaar verder vorm te geven.

Angelien Sanderman en Joeri van den Steenhoven

College van Bestuur Hogeschool Leiden

1. Hogeschool Leiden: 35 jaar jong

Jong is het Leids hoger onderwijs met zijn verbindingen in heel de samenleving, met bedrijven, scholen, organisaties, buurten, steden en landen wereldwijd. Het vernieuwt zich voortdurend en heeft zijn plek op het Bio Science Park veroverd en gevonden. Leids en jong. Dat kan alleen in het hbo, want die sector van het hoger onderwijs is zelf jong. Zo is dat toch?

Inderdaad, dat denken velen. Niets is minder waar. Wat wij nu hogescholen noemen, zijn vaak eeuwenoude kennisinstellingen en brandpunten van talent en innovatie. Ouder dan Harvard, Leiden of München. En sommige van onze universiteiten begonnen juist weer als hogeschool, zoals die van Tilburg, Delft, Wageningen en Rotterdam. Het hoger beroepsonderwijs is in Nederland dan ook verrassend veelkleurig. En soms verrassend en kleurrijk oud.

De Hogeschool van Amsterdam begon ooit in 1785 als Kweekschool voor de Scheepvaart en 1912 als Gemeentelijke school voor de Zeevisvaart. Haar kunstzinnige collega in de hoofdstad, de AHK, begon al in 1718, terwijl Avans Hogeschool in Breda veel te danken heeft aan Napoleon, die in 1812 daar zijn Académie Impériale et Royale de Peinture, Sculpture et Architecture oprichtte. Met bijvoorbeeld de School voor Burgerlijke Bouwkunde van 1820 en de Rijkskweekschool van 1928 begon dan weer wat nu de Haagse Hogeschool heet. En al in 1682 ontstond de Haagsche Teeken-Academie waar nu de kunstacademie in de Hofstad uit voortkomt, terwijl de in 1912 gestichte Rijks Middelbare Koloniale Landbouwschool in Deventer uitgroeide tot de Hogeschool Van Hall Larenstein.

Het is geen toeval dat de hogere opleidingen voor professies die stevige, praktische en hoogwaardige kennis en vaardigheden vergden al vroeg tot stand kwamen in essentiële en voor onze economie en samenleving karakteristieke sectoren als de scheepvaart, de kunsten, technologie en de vorming van onderwijzers en docenten. Kijk maar naar de Hogeschool Rotterdam, die voortspruit uit zulke instituten als de Industrieschool van 1833, Bouwkundige Tekenschool van 1822 en Machinistenschool van 1934, of Inholland dat in 1891 begon als 'De Ambachtsschool' van Haarlem, 'Haarlemse Kweekschool' van 1795 en de 'Stichting voor Opleiding tot Sociale Arbeid' in 1939. De Hogeschool Leiden kent zo eveneens boeiende en kleurrijke voorgangers als de Laboratoriumschool Rijnland, Mater Dei, Vronestein, Academie voor Gezondheidszorg en de Academie voor Eurythmie die in 1968 in Den Haag begon.

Zulke opleidingen en dit soort 'hogescholen in de dop' zien we door de eeuwen heen ontstaan als in technologie, samenleving en bedrijfsleven nieuwe beroepen en

domeinen ontstaan waarvoor talenten gevonden en nieuwe professionals gevormd moeten worden. Dat was zo in de 18e eeuw met de scheepvaart en de globalisering van koloniale wereldrijken en handelsnetwerken en dat was evenzeer zichtbaar in de crisisjaren van de vorige eeuw, zoals bijvoorbeeld bij dat ontstaan van opleidingen tot 'sociaal werk'. We zien het in de behoefte aan toptalent in de 'creatieve industrie' van de Gouden Eeuw en twee eeuwen daarna ook weer bij de Franse keizer. En we zien het bij het professionaliseren en naar hoog niveau tillen van de kennisbasis in sectoren van de industriële revolutie in de 19e eeuw en de hoogwaardige gezondheidszorg van de 20e eeuw. Het is dan ook in onze eeuw niet anders, zoals het Bio Science Park dagelijks laat zien. Grote veranderingen, transities en soms zelfs revoluties in economie en samenleving krijgen keer op keer hun uitdrukking in vernieuwingen van juist het hbo als avant-garde van de ontwikkeling van beroepen en professionele sectoren. Daarin verbindt het hbo op eigenzinnige wijze tradities met permanente drang tot innovaties.

Ook het hbo van nu staat op de schouders van reuzen, bouwt voort op rijke historie en het staat ook in deze tijd vaak voor de toekomst als een onbekend land dat het ontdekken moet. Dat was 35 jaar geleden niet anders toen Hogeschool Leiden begon. Toeval was dat niet en zonder durf al helemaal niet. Het hbo was er nog maar net en daar was Leiden al. Haantje de voorste en klein maar fijn.

Hoger beroepsonderwijs. Het was een nieuw en gedurfd concept. Het moest zorgen voor onderwijs, het moest dat doen op een hoog niveau van kennis en kunde en het moest relevant zijn vanuit het blikveld van de professies en het werkend leven dat daar tot uitdrukking kwam. Hoe dat kwam en hoe dat iets werd, is dan ook een verhaal op zichzelf. En het is een verhaal dat verteld moet worden, want iemand als Ron Bormans van de Hogeschool Rotterdam zegt het wel vaker: "Ik zou willen dat we onze geschiedenis meer gaan koesteren. Omdat je dan ziet dat wij allemaal passanten zijn van iets wat groter is dan wij zelf. Dat wij in onze verschillen ook op elkaar lijken en een collectieve opdracht hebben. Dat we trots ontwikkelen voor wie we zijn: een maatschappelijke sector die gedwongen is wendbaar te zijn omdat ze dicht op de hartslag van de samenleving zit en die wendbaarheid ook etaleert."

Dat relaas over het hbo is bovendien een echt Leids verhaal en veel meer dan dat. Het is voor de H, de B en de O van 2021 een spannend, vaak onverwacht gebeuren. Leerzaam zelfs, misschien ook uitdagend voor wat komt? Dat vast en zeker. En het is een onvoltooide symfonie, het is steeds onvolmaakt mensenwerk. Het strategisch meerjarenplan van de Hogeschool Leiden uit 2016 heette niet voor iets 'rijkdom van het onvoltooide', naar een gedicht van Leopold. Hoger beroepsonderwijs blijft altijd een bouwkeet.

2. Veel van weinig

40 jaar geleden begon bijna ongemerkt een nieuwe tijd voor het hoger onderwijs. Zeker voor dat hbo van die tijd en 5 jaar daarna al meteen ook voor Leiden. Maar wat was die sector van veelsoortige opleidingen en gedreven onderwijzsmensen van toen? Hoe lag het hbo van toen erbij?

Ze waren met velen, dat valt nu allereerst op. Nederland stond vol met allerlei wat toen nog van alles was, maar geen hbo. Elke provinciestad had zijn conservatorium dat vooral muzikleraren opleidde. Het MKB kon om de hoek een HEAO-school vinden en elke zuil had een eigen netwerk van kweekscholen die vaak ook nog een 'toeleveringsbedrijf' in huis hadden door een onderbouw van de klassen 4 en 5 van het havo. Dat kon ook makkelijk volgens de wet, want de hbo-opleiding en die van het havo waren beide onderdeel van de regelingen voor voortgezet onderwijs, beter bekend als de Mammoetwet. Op die manier kon zo'n 'pedagogische academie' net groot genoeg in studentental overleven. Daarnaast had je dan opleidingen als sociale academies en nieuwe lerarenopleidingen. Daar kookte en pruttelde het op het vuur van de revolutie van het links levensgevoel. Studente Mariëtte Hamer richtte niet voor niets juist daar de Landelijke Studenten Vakbond op, niet ergens aan een universiteit die zich de Sorbonne of een Berkeley van mei 1968 waande.

Die baaierd aan opleidingen was over stad en land verspreid, meestal zelfstandig als school, klein, lokaal gericht met hier en daar een neusje van de zalm voor toptalent. Van een Rietveld Academie voor de beeldende kunsten tot kweekscholen die als universiteiten van de opkomende bevolkingsgroepen waren gaan functioneren. Het waren er vele honderden bij elkaar. En het giste er.

Enkele jaren eerder – in 1975 – had de minister van Onderwijs en Wetenschappen onder Den Uyl, de PvdA'er Jos van Kemenade, die onoverzichtelijke optelsom van losse scholen aangewakkerd een meer eigentijdse en gemeenschappelijke rol binnen het kennisbestel te preciseren en gezamenlijk te zoeken. Als een soort van procescoördinator vond hij voor die politiek nogal gevoelige klus een gewiekste en visionaire 'bouwpastoor', een combinatie van eigenschappen die zeer zeldzaam en nuttig is. Ir. Willy van Lieshout was een man vanuit de universiteiten en het bestuurlijke circuit én hij had iets met die scholen van hbo. Hij ging namelijk als HTS'er uit Limburg naar de opleiding elektrotechniek van de fameuze technische universiteit in Aken en met zijn achtergrond in het hoger onderwijs bij de oosterburende juist hij ook de waarde van de Fachhochschulen daar. Zo'n evenknie van de 'Akademie' met een sterk praktisch-professionele oriëntatie ontbrak in Nederland en dat was volgens Van Lieshout en de minister een ernstige lacune in ons bestel.

Zowel de kwaliteit als de toegankelijkheid van het hoger onderwijs leden onder het ontbreken van zo'n eigensoortig aanbod aan opleidingen en emancipatieroutes naast het klassieke academische bestel. Dat moest niet gezien worden in plaats van de universiteit of aanvullend daarop, maar er nadrukkelijk naast.

Geen wonder dat het begon te gisten binnen de honderden 'schooltjes' in heel het land. Velen zagen de bui al hangen. Het oude vertrouwde zou worden opgeslokt in een van bovenaf door 'die rooie drammer' opgelegde superstructuur die bovendien de greep van de zuilen en de regio en stad zou ondermijnen op hun vele lokale scholen voor de verschillende vakgebieden. De soepele en behendige Van Lieshout pakte het heel anders aan en de linkse minister bleek een polderaar met blik op de lange termijn. Zij zorgden ervoor dat de schoolbesturen en de zuilen zélf het initiatief namen en hielden en samen de HBO-raad oprichtten. Een overkoepelende organisator voor al die sectoren en scholen waarin de zuilen en besturen dat nieuwe hoger onderwijs-fenomeen van onderop zouden laten groeien. Er ontstond zo een polderorgaan voor niet-academische opleidingsstromen en aanbod voor jongeren na hun diploma in het voortgezet onderwijs.

Dat in de decennia nadien zowel een MBO-raad, PO-raad, VO-raad als Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten ontstonden, duidt er in elk geval toch wel op dat Van Lieshouts strategie verrassend lucide en succesvol werd. Sterker nog: Van Lieshout was een van de oprichters van die nieuwe VSNU in 1985 en werd in 1991 ook nog zelf de voorzitter daarvan. Dit laat een toch wel aardig aspect zien van het hoger onderwijs in ons land en van de erfenis van de onlangs op hoge leeftijd overleden Van Lieshout. Ons hbo wortelt via hem in de Duitse opzet van de 'Akademie' met haar pendant in de 'Fachhochschule' en ons wo bouwde in ons land dan weer mede door hem voort op het succes van zijn aanpak bij de hbo-vorming.

Dat succes en die aanpak hadden grote gevolgen. Nu werd in de structuren namelijk zichtbaar en merkbaar welke lacunes deze feitelijk bezaten en wat daarmee zowel de studenten als de 'afnemers' aan kwaliteiten onthouden werd. Van Lieshouts HBO-raad confronteerde in zekere zin het hbo met zichzelf en de ontstane zelfgenoegzaamheid van de voorbije decennia in de wederopbouw. De opleidingen waren veelal zo klein dat zij geen rol als 'kennisproducenten' konden spelen, los van hun reguliere les- en begeleidingstaken. Praktijkleren werd wel veel bezongen, maar inhoudelijk weinig inhoud en interactie met die praktijk en de curricula gegeven. 'Leren van elkaar' was door de geringe omvang van de instellingen en de realiter weinig intensieve relaties met de 'beroepspraktijk' niet hoog ontwikkeld.

De honderden monosectorale scholen en instellingen zaten allemaal op hun educatieve apenrotsjes, opgesloten in die Mammoetwet. Verbinding met internationale of Europese ontwikkelingen bestond hier en daar wel, maar meer door toevalstreffers van docenten, directies en uitwisselingsinitiatieven dan structureel of integraal gezien. De alumni kregen geen Europees of internationaal gevalideerde titulatuur waarmee zij zich breder konden ontplooien. Ook hierin bleef het hbo bewust 'smal'. Hun kwaliteit moesten de opleidingen bovendien laten meten en goedkeuren door de inspecties die ook andere scholen van voortgezet onderwijs bewaakten. Een eigen visie en normen van kwaliteit waren daardoor eerder onhandig dan zinvol voor hen. Daarmee drong het bewustzijn door dat de kwaliteit die zulke opleidingen konden leveren aan zowel de student als de samenleving meer en meer vraagtekens moest gaan oproepen. Dat dit op termijn zo niet kon blijven was bij een ontwikkeling naar professioneel georiënteerd hoger onderwijs helder.

Van onderzoek, 'reflectie' op de praktijk of strategische agendering van de maatschappelijke opdracht van de opleidingen of instelling was bovendien geen sprake. Onderzoek werd angstvallig als monopolistisch perkje van de universiteiten bewaakt en professionele reflectie werd ingeperkt door de 'mythologie' van de alom gewaardeerde ambachtsschool en bedrijfsopleidingen van voorheen als de ware centra van kennisoverdracht voor de 'vakman'. Zulke lacunes in het bestel begonnen in de loop der jaren met deze ontwikkeling van de sector natuurlijk steeds meer op te vallen. Was dit hbo zijn eigen obstakel geworden en was dat besef misschien wel precies wat Van Lieshout had willen bewerkstelligen? Het had veel potentie maar kon de voor steeds snellere, ingrijpende ontwikkelingen in de professies gewenste kwaliteit en kritische massa niet meer bieden. Veel bood het wellicht wel, getalsmatig gezien, maar dat was tegelijkertijd nog weinig bij de tijd gebracht.

De ontwikkeling van het hbo is een markante factor in de lange termijn trend in de deelname van jongeren in het onderwijs. In 1960 volgde 8% van de 20-jarigen voltijdonderwijs. In 2020 is dat 62%. Onder de 18-jarigen was dat rond 1975 net een derde dat nog onderwijs volgde, terwijl dat nu 80% is. Bij de 22 jarigen is die trendwende nog sterker. Volgde in 1960 slechts 4% van hen voltijdonderwijs, is dat nu al bijna 50%. Het hbo groeide van zo'n 150.000 tot 170.000 studenten naar de bijna 450.000 van onze tijd. Het bereikt, vormt en 'levert' zo driemaal zoveel talenten als in de jaren dat het idee van de hogeschool vorm en inhoud ging krijgen. De opkomst van het hbo - zoals door Van Lieshout voor Van Kemenade in gang gezet - heeft in dit opzicht de ontwikkeling en het leven van de Nederlandse jeugd in een halve eeuw fundamenteel veranderd, kortom. Vanzelf ging dat niet.

3. Ellende als impuls

Die potentie van het hbo kreeg onverwacht krachtige impulsen door schokachtige veranderingen die de materiële en logistieke omstandigheden een spannende maar onzekere toekomst in leken te sleuren. De wereld van beroepen en vorming ging veranderen. En hoe. In 1969 al stuurde de bètagelerde Leonard Kleinrock met behulp van het zogeheten Arpanet een eerste berichtje van de ene computer naar die andere even verderop in zijn instituut in Los Angeles. "Though I predicted the spread of 'computer utilities' servicing homes and offices across the country, even I am surprised at how pervasive the Internet has become. What I missed was that my 97-year old mother would be using the Internet today, and she is!" vertelde hij ScienceGuide in 2003.

En daarbij bleef het niet. In 1986 werd met '.nl' voor het eerst een landendomein geregistreerd en vervolgens kwam in 1989 vanuit CERN in Zwitserland het World WideWeb tot stand. Tegelijkertijd onderging de Nederlandse economie ingrijpende, structurele veranderingen. De industrie en delfstoffen van de 19e eeuw verloren hun positie als dominante factoren, diensten, kennis en informatie namen die rol over. Mijnbouw, scheepsbouw, textiel, veel van zulke sectoren verdwenen en zagen hun werkgelegenheid naar 'lage lonen landen' verhuizen. Het beroepsonderwijs dat bij deze structuren hoorde kon niet anders dan zulke transformaties ook zelf ondergaan, want het leefde niet op een eiland.

Het hbo kreeg midden in deze revolutionaire ontwikkelingen een 'gamechanger' erbij. Die dankte het aan de economische en financiële ellende van het land. Nederland werd in de jaren 1981-1983 een soort Griekenland, een land dat zo uit het lood geraakt was dat begrotingstekorten, staatschuld en uitgaven voor 'rentelasten' de overige collectieve voorzieningen en publieke investeringen dreigden weg te drukken. Het was alle hens aan dek en pompen of verzuipen. Ambtenaren kregen een salarisverlaging van 3% voor de kiezen en de docenten kregen daar nog eens 1,85% korting bovenop. Bij alle publieke diensten en uitgaven werd de 'franje' er afgeknipt. De nieuwe premier, Ruud Lubbers, en onderwijsminister Wim Deetman waren niet zachtzinnig. En ze waren niet dom. Want van hen kregen hbo en universiteiten een aanbod, dat je beter niet afsloeg: 'U reorganiseert en herschikt uw faculteiten en opleidingen en krijgt in ruil grote armslag voor beleid en extra geld uit die forse ombuiging om 'terug te ploegen' in die nieuwe structuren'.

Beledigd wezen de universitaire bestuurders die eigen verantwoordelijkheid voor hun kennisaanbod af. De hogescholen zagen hun kans. En ze pakten die. Minister en HBO-raad sloten een gedurfd akkoord: Hij zou zijn bezuiniging door

‘schaalvergroting, taakverdeling en concentratie’ van de honderden scholen en opleidingen binnenhalen, zij zouden daar zelf ‘de regie’ bij voeren als zelfstandige sector en samen zouden zij een nieuwe, professionele hoger onderwijs pijler naast die van het wo tot stand brengen. De minister noemde het een beleid van ‘versobering en vernieuwing’ tegelijkertijd. Het ene moest nu, het andere kon eindelijk.

Terwijl de weerspannige academische wereld door de minister en zijn topambtenaar Roel in ‘t Veld hardhandig bij de les werd gebracht en net zo goed fors moest inleveren, snijden en aanbod ‘concentreren’, kreeg het hbo veel meer armslag waarmee het bezuinigingen door fusies en inrichting van nieuwe hogeschoolinstituten vrij soepel kon opvangen. HBO-raad voorzitter Jankarel Gevers werd niet alleen de regisseur van deze omwenteling, maar ook de ‘co-producer’ van de minister. Binnen een paar jaar was het onderwijslandschap onherkenbaar opgeschud. Naast de universiteiten stonden in een hoog tempo zo’n 50 à 60 stevige, nieuwe instellingen die een breed palet van hogere professionele opleidingen konden aanbieden. Niet alleen waren zij een stuk ‘efficiënter’ als grotere organisaties, maar door hun flinke groei in studentental konden zij de versoberingen van de minister financieel al snel compenseren.

In snel tempo werd – ondanks de begrotingsperikelen en misschien ook wel juist om ze snel op te vangen – door Deetman een volledig nieuw hoger onderwijs ingericht. Zijn Wet-hbo was voor hem slechts een tussenstap naar een omvattende Wet Hoger Onderwijs, nu bekend als ‘de WHW’. Dat elke jongere als volwassene van boven de 18 in de jaren die daarop volgden bovendien een eigen studiebeurs kreeg – met daarop een OV-kaart – stimuleerde doorstuderen in het hbo nog eens extra, met name onder jonge vrouwen en mensen uit gezinnen zonder academische tradities. De emancipatieopdracht van het hbo kreeg extra kansen en impulsen en dat was ook precies de bedoeling.

Zelfs het wo begon er intussen de positieve effecten in te herkennen, ook doordat de versoberingen in het onderzoek beperkt bleven en een vorm van lange termijn bescherming van de investeringen doorgevoerd werd. De nieuwe ‘filosofienota’ van de minister uit 1985 – HOAK genaamd – werd alom erkend als een visionair stuk dat ook nog eens concreet werd doorgevoerd. Een beleid dat feitelijk realiseert wat het als toekomstbeeld had geschetst en in gang gezet, dat was toch wel iets bijzonders eigenlijk in politiek Den Haag. En niet alleen daar trouwens, op de keper beschouwd.

Het hbo beleefde dan ook turbulente tijden. De kleine schooltjes werden opgepord federaties en allianties te vormen en zich zo om te vormen tot nieuwe onderwijs- en kennisinstellingen van vele duizenden studente en docenten en met heel nieuwe

rollen en netwerken in hun stad, hun regio en ook met elkaar. De vorming van het hbo maakte het mogelijk in te spelen op de noodzaak de kwaliteit en kritische massa te realiseren die nu meer en meer vereist werden vanuit de ontwikkelingen in de beroepen en hun praktijk. Het fusieproces daartoe werd door Gevers en zijn koepel nauwlettend geregisseerd, ook om geen tempo te verliezen en zo financieel klem te komen zitten bij de strakke, stevig sturende minister. Ook werd verhinderd dat die fusies een slokop operatie en oorlog van ieder tegen allen zouden worden. Een soort darwinistische concurrentieslag lieten Gevers en Deetman niet toe, bij alle harde ingrepen en versobering bleef het polderen het adagium.

Het effect was een op het oog bottom up proces van alliantievorming en herschikking, dat de facto behoorlijk top down gestuurd, afgepaald en ingericht werd, maar dat geheel voltrok zich wel buiten de burelen van het ministerie. Gevers en Deetman zorgden er overigens voor dat niets gebeurde zonder nauwe afstemming met de strategische oogmerken en financiële constraints die het beleid van O&W stuurden. Zo ontstond hier een nogal eigenzinnige ‘polderoperatie’ die werd voortgesleurd door deze twee mannetjesputters. Die bijnaam van de minister, ‘de stoomwals’, was dan ook niet eens zo onaardig getroffen.

Naast dit bestuurlijk, financieel en politiek huzarenstukje hielp nog een inhoudelijke ‘gamechanger’ van deze periode het hbo profiteren van nieuwe omstandigheden. De minister was namelijk niet snel tevreden, ook niet met het ‘eindplaatje’ van het heringerichte hoger onderwijs, waarin minder versplintering, meer samenhang en ‘kritische massa’ van aanbod, meer ‘doelmatigheid’ en kostenreductie in een keer verwezenlijkt zouden worden. Dat perspectief voor de periode rond 1990 moest wat hem betreft vooral een soort lanceerbasis zijn voor de start van een fundamenteel hervormingsbeleid. Want duidelijk was inmiddels wel dat een nieuw bestel van gelijkwaardig hbo en wo met studenten met onafhankelijke, volwassen rollen en een beschermde inkomenspositie ook een toekomstperspectief vereiste dat zich richtte op hun functioneren in de komende nieuwe eeuw.

Niet alleen kwam er een veel meer integrale visie op het wetenschapsbeleid voor ‘het onderzoekslandschap’, maar ook een nieuwe ‘besturingsfilosofie’, een van de vele neologismen voor het beleid die we danken aan Roel in ‘t Veld, Deetmans hoogste ambtenaar bij dit beleid, en diens kritisch meedenker Ferdinand Mertens. Hoe zou O&W voortaan dat bestel ‘besturen’ en zich verhouden tot zijn taken en verantwoordelijkheden daarbinnen en daarvoor? Een ding was in elk geval duidelijk. De oud-hbo-bestuurder Deetman wilde schoon schip maken met de baaierd aan detailvoorschriften en pietepouterige papieren werkelijkheden die de opleidingen tot dan toe hadden vastgepind in het ambtelijke spinnenweb. Dat dit tot drastische

inperking van de bureaucratische 'apparaatskosten' kon leiden was in tijden van draconische perikelen in de begroting natuurlijk mooi meegenomen.

Dat kon echter alleen slagen als de universiteiten en hogescholen veel meer zelf gingen aanpakken, zij daar dan ook de armslag voor kregen en die ruimte konden nemen. Als bestuursambtenaar van de Leidse universiteit was In 't Veld collega van nu hbo-chef Gevers geweest en hun beider ervaringen daar pasten naadloos bij de minister en zijn ambitie en noodzaak een 'grote worp' te doen op dit punt. De vrucht hiervan was die al genoemde HOAK-nota, oftewel het opvallend beknopte stuk waarin de minister uiteenzette dat het hoger onderwijs – hbo en wo beide dus – ten diepste zelf verantwoordelijk moest zijn voor de kwaliteit die de samenleving van hun kennisproductie, vorsen, leren, doceren en kennisoverdracht mocht verlangen en ook verwachtte. Van wie veel gegeven is, mag ook veel gevraagd worden. Vandaar de titel van dat stuk: 'Hoger Onderwijs, Autonomie en Kwaliteit'. Het een kon niet los gezien worden van het ander. De strategie van de minister werd hierin ten volle duidelijk: hij benutte de zware begrotingsperikelen én de ingrijpende veranderingen in de samenleving, economie en arbeidsmarkt voor integrale herinrichting én heroriëntatie van het hbo en het wo beide.

De autonomie – zelfbestemming en zelfregulering – van hogescholen en universiteiten kende daarom voortaan veel meer beleidsruimte voor een eigen visie en profiel, met als pendant daarnaast de opdracht zelf de kwaliteit die daarbij paste publiek te verantwoorden. En dus te verantwoorden hoe en óf men die autonomie, visie, kwaliteiten en dat profiel als kennisinstelling ook wist waar te maken en tegen 'welke prijs' en met welke stevigheid hbo en wo deze voortaan zelf konden borgen en verantwoorden. Daarbij nam de minister zich voor de voormalige 'schoolinspectie' af te schaffen voor heel dit beleidsterrein. Een duidelijker signaal dat de balans fundamenteel anders zou gaan liggen, kon hij moeilijk geven.

HBO-raad en VSNU richtten daarop een eigen stelsel van 'kwaliteitszorg' in met visitaties en onafhankelijke rapportages over de borging van de resultaten van opleidingen en in volledige kennisdomeinen. In 25 jaar ontwikkelde zich dit tot een internationaal toonaangevend stelsel van accreditaties en verantwoording. Ook dit was een trend die niemand voordien had durven voorspellen en die respect afdwingt voor de visie en bestuurlijke durf die eraan ten grondslag liggen. Dat de HOAK-nota sinds 1985 internationaal in organisaties als de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling de reputatie verwierf als essentieel visiedocument voor een eigentijds hoger onderwijs en beleid is dan ook geen wonder.

Baat hiervan trok vooral het nieuwe hbo. Niet langer waren het goedwillende departementsambtenaren en inspecteurs met een referentiekader op grond van hun eigen opleiding van 30 jaar geleden die de kwaliteiten van de opleidingen moesten borgen. Evenmin waren het academische beschouwers die het kwalitatieve profiel bepaalden van wat 'hoger' mocht heten in het nieuwe beroepsonderwijs. Het hbo moest nu vooral zelf op pad bij het definiëren en formuleren van wat de professie en de kwaliteiten waren waartoe men jonge mensen wilde vormen. Geheel volgens de HOAK-nota dus moest men zelf vaststellen wat hoger beroepsonderwijs was en dit met de partners daarvan in de samenleving afstemmen en tot bloei brengen. Dat was de echte betekenis van de 'K' die aan die 'A' van de HOAK-nota was geklonken.

4. Blessing in disguise

Dit betekende dat binnen de fuserende, zich nieuw vormende hogescholen hun aloude cultuur van 'verlengde vo-scholen' veranderen moest en de structurele afhankelijkheid daarin van de voorschriften uit Den Haag verdampste. Men ging professionele sectoren bijeenbrengen terwijl tegelijkertijd de 'multi-sectorale hogeschool' het dominante model van de instellingen werd. Ook Leiden begon zo'n gelaagde, multi-dimensionele hogeschool. Bij de formele start in 1986 had zij in de sector van de zorg al direct een geprofileerd aanbod en kon dit gestaag uitbreiden en verrijken. Naast verpleegkunde kwamen opleidingen in de jeugdzorg, maar ook de ouderenzorg in de Hogeschool Leiden tot bloei. Daarnaast konden onderwijsopleidingen zich verder ontwikkelen, waarin eveneens opvoeding en vorming van jongeren centraal kwamen te staan. Met haar profiel bij de gezondheidszorg kwam in de hogeschool - mede door de razendsnelle ontwikkelingen in de biotechnologie - het belang van de opleidingen van het laboratoriumonderwijs in een stroomversnelling.

De Leidse hogeschool kreeg zo een kenmerk dat ook elders in het hbo meer en meer zichtbaar werd. Zij werd een ontmoetingsplaats voor een brede regio waarin de relevante professies nieuwe talenten en kennis zochten. En hoe veelkleuriger het palet van opleidingen, docenten en studenten, hoe groter de variëteit van relaties met zulke professies, met een keur van bedrijven, organisaties, instellingen, concurrenten en overheden die daarbij een rol speelden. Een hogeschool werd een voor haar regio strategische organisatie en dat betekende dat zij ook zelf verder moest ontwikkelen waar zij eigenlijk voor stond. Een hybride wezen voor havisten en MKB'ers, ergens tussen de klassieke Academie en het ambachtelijke mbo in was nu geen adequaat zelfbeeld meer. In de periode Deetman was een duidelijk ander hbo gaan ontstaan.

Trouwens, ook de forse groei van de sector en zijn professionele sectoren in studentental maakte dat nieuw hbo-profiel van betekenis. Men kon toch moeilijk een steeds groter deel van de jongeren opleiden en vormen en niettemin de omgeving en de deelnemers die voor de kosten opdraaiden niet kunnen vertellen wat men hiermee in concreto beoogde, waarom men dat deed en waarom zo? Hoe meer het hbo zijn rol in de samenleving had in te vullen, te profileren en uit te bouwen, hoe meer een brede maatschappelijke verantwoording van die rol, haar betekenis en perspectieven een wezenlijke taak van elke hogeschool en daarmee ook van de sector als geheel werd. Wat in de decennia daarvoor als externe, maatschappelijke verantwoording nauwelijks een factor van belang was geweest, werd nu in korte tijd een wezenlijk aspect van het bestaansrecht van hogescholen als deel van de kennissector. De universiteiten

hadden daar eeuwen op kunnen oefenen, het hbo niet echt. Een doorleefde traditie was er niet en had ook niet kunnen groeien zolang die honderden kleine opleidingen door de onderwijsinspectie benaderd en gecontroleerd waren geweest in lijn met de muloscholen van vroeger en havo's van de Mammoetwet. Het succes van het geheel, van de opbeurende expansie van de sector, van hogescholen en opleidingen zelf vereiste niettemin dat men in een dergelijk kwaliteitsbesef en een doorwrochte visie daarop zou slagen. En dat moest maar liefst snel. Adeldom verplicht immers.

Opnieuw bleek zo'n indringende noodzaak tot verandering een 'blessing in disguise', net als dat was gebeurd bij die enorme schaalvergroting, versobering, doelmatigheidsoperaties en andere financiële perikelen. Het hbo werd erbij bepaald dat het zelf de definitie moest bieden van zijn maatschappelijke opdracht en de kwaliteiten die deze inhield. Niet door anderen, wel met anderen. Er ontstond zo - mede door de visitatierapporten over alle opleidingsdomeinen - een permanente reflectie op wat het nu eigenlijk was wat het hbo ontwikkelde en 'leverde'. Geen mbo-plus, geen praktijk-havo, geen Academie-min. Wel onderwijs, maar geen dominant theoretische kennisoverdracht. Er werd naar een eigen hbo-idioom gezocht, ook dat viel op.

'Kennis, vaardigheden en attitude' en 'afstemming met het werkveld' waren zulke pogingen tot het formuleren van het eigen onderwijsdoelmerk. Het ontwikkelen van een 'professionele houding' kwam ook als begrip in zwang. Het doel van hogescholen werd voortaan in duidelijk bredere zin gedefinieerd dan die van het aanleveren van voldoende beroepsbeoefenaren die na het diploma meteen aan de slag konden. Zo'n beperkt kwantitatief, getalsmatig doelmerk was ook allerm minst onderscheidend. Die productie leverden immers niet alleen de mbo-instellingen al, maar ook de universiteiten. Met hun klassieke beroepsopleidingen als die voor de juridische, educatieve en medische sectoren deden zij wat het mbo deed, ook al zei men toch vooral academische onderzoekers te willen vormen. Feit was niettemin dat niet veel van hun alumni zo'n onderzoeker, vorser, wo-docent of de opvolger van Einstein werden. Het wo was en is in hoge mate een 'hbo voor vwo-geselecteerden' van na de basisschool. Maar wat was en is hbo dan?

Het was ook dan goed te kijken naar wat de WHW als uitwerking van de HOAK-nota daarover zei. Hbo was ten eerste 'hoger'. Het was beroepsgerelateerd en het was een vorm van onderwijs aan jong volwassenen. Dat allereerst. Het 'hogere' kwam meer en meer tot uitdrukking in meer dan alleen uitgebreidere kenniselementen die voortbouwden op de fundamenten uit het voorafgaande voortgezet onderwijs. 'Hoger' was niet strikt - of alleen maar - 'meer' van wat daarvoor al overgedragen was. Hogescholen gingen zich - opmerkelijk genoeg - impliciet en waarschijnlijk ook wel

onbedoeld spiegelen aan de woorden van de oprichter van de Vrije Universiteit, de veelschrijver, wereldreiziger en staatsman Abraham Kuyper: “Wij bieden geen hoger onderwijs, maar dieper onderwijs”. Dat het hogere besloten lag in het diepere was voor een 19e eeuwse theoloog als Kuyper natuurlijk bijna een vanzelfsprekendheid. Voor het hbo van het eind van de 20e eeuw waren die woorden dat wellicht veel minder en daarmee veel uitdagender nog. Immers, men moest hier zelf die verdieping voor dat hogere zien te ontwikkelen en vertalen in de praktijk en daarop toegesneden inhoud en curricula.

Verdieping werd vooral gezocht in een intensievere oriëntatie op en doordringing van de professionele ontwikkeling van de sectoren en beroepen waar men voor geacht werd op te leiden. Het leidde er toe dat de hogescholen zich meer en meer gingen zien als veel meer dan toeleveranciers van het kant en klaar product ‘slim jong volk’. Was men daarmee dus al veel nadrukkelijker zich aan het oriënteren op de omgang met en het referentiekader van de relevante professies, dit werd als die ‘B’ van het eigen karakter gedurig aangewakkerd door de interactie met de bedrijven, instellingen en organisaties die als ‘afnemers’ hun rol opeisten. En die rol kregen zij ook meer en meer.

Hier speelden de consequenties van de HOAK-nota een fundamentele rol, allereerst. Als men zijn autonomie moest legitimeren en inhoud geven, beide tegelijk, dan moest het hbo de kwaliteiten overtuigend weten te presenteren die het zou overdragen op de nieuwe generaties en die het zou laten doorgroeien in ‘de beroepspraktijk’. Hogescholen moesten die kwaliteiten in curricula en de concrete uitvoering daarvan zichtbaar doen zijn en hen een wezenlijke rol doen spelen in de toetsing en validering van de resultaten van de studenten. De ‘afnemers’ wilden de kwaliteit kunnen ‘merken’, kunnen ‘zien’. Dit werd een permanent thema in de rapportages van de visitatiecommissies die de validering van het hbo voortaan moesten onderbouwen en borgen. Kritisch, zelfkritisch en opporrend waar nodig. Doen we de goede dingen goed? Die vraag werd steeds als leidraad gekozen bij het werk van zulke visitaties en de kwaliteitszorg die sindsdien integraal onderdeel van het ‘primaire proces’ van de hogescholen werd.

Zulke kritisch kijkende commissies werden samengesteld en ondersteund in zowel logistieke als inhoudelijke zin vanuit de HBO-raad. Men zocht daarbij naar representatie vanuit het werkveld van de professies door gezaghebbende vrouwen en mannen uit de betrokken bedrijfssectoren te koppelen aan onderwijskundig ervaren mensen uit zowel de academische wereld als bredere educatieve omgevingen. Daarbij werd nadrukkelijk ook gezorgd voor ervaring vanuit het bestuurlijke en strategische domein, om zowel het evenwicht in de beoordelingen en adviezen als de bestuurlijke

en ‘politieke’ haalbaarheid en focus van hun rapportages scherp in de gaten te houden. Zo werden regelmatig doorgewinterde oud-bewindslieden van de kabinetten Lubbers als Nel Ginjaar ingeschakeld als commissievoorzitters. Voordeel van die rol was bovendien dat zij de grote lijn van de HOAK-nota en de langetermijnstrategie ten aanzien van het hbo deelden en hun commissies daarbij scherp op koers hielden.

Zo ontwikkelde de sector vanuit de eigen kritische blik op kwaliteit een soort ‘stal’ van ervaren beoordelaars en analytici die ‘van buiten’ naar de opleidingen durfde en wist te kijken. De advisering van die commissies en hun leden kreeg zo een toenemende coherentie en meer strategische doelstellingen voor de lange termijn. Men werd minder een soort examencommissie die een rapportcijfer kwam geven. Kenmerkende elementen van hun adviezen dwars door de verschillende deelrapportages over de opleidingsdomeinen heen waren bijvoorbeeld behoorlijk kritische analyses van de echo’s van de sfeer en tradities van de hogescholen uit hun ‘pre-Deetman jaren’ waarin zij onderdeel waren van het voortgezet onderwijs. De studenten werden soms nog wel erg als ‘scholieren’ beschouwd en behandeld. Het docentschap was nog weleens blijven steken in de cultuur van die jaren dat men meer een havo was geweest en een klein maar fijn identiteit in een beperkte, lokale context koesterde. De hogescholen waren dan wel gefuseerd tot veel complexere en grotere eenheden, maar intern leefden niet zelden nog de traditie en het gesprek voort ‘van vroeger’.

Veel visitatiecommissies drongen er af en toe scherp op aan dat de winst van de fusies veel meer door zou moeten werken in zowel de organisatie, het HRM als de curriculumontwikkeling. Men kon veel meer van elkaar leren en als lerende organisaties zouden de hogescholen daar best wat meer elan en durf bij mogen tonen, klonk in hun rapporten soms onderhuids en ook expliciet door. Men sprak dan graag over de noodzaak en de wenselijkheid dat in de hogescholen ‘een kwaliteitscultuur’ ging ontstaan. Zoiets deed ter plekke, binnen opleidingen, ook wel eens pijn. Veranderen ging ook toen af en toe van ‘au’ en met horten en stoten.

Zo kregen de besturing van de hogescholen en hun autonome verantwoordelijkheid voor hun kwaliteit de nodige impulsen uit die visitaties. Niet dat deze altijd welkom waren. Zo klonk kritiek op de regelmatig nogal formele ‘afstemming met het werkveld’ door middel van adviescolleges die waren gevuld met leidinggevenden op leeftijd uit bedrijven waar men al vele jaren, soms decennia, stageplaatsen en dergelijke relaties en afspraken mee kende. Dat zulke colleges enkele malen per jaar bijeenkwamen als een soort herenclubs rond de dis en dat hun agenda’s als ‘werkveldcommissies’ weinig verrijkend meer waren in een tijd van digitale revoluties en emancipatie van ‘kenniswerkers’ in een steeds dynamischer beroepspraktijk noteerden de commissies dan een tikje kil. Gebreken vanuit die hoek in de recruitering, invulling en begeleiding

van de stages en grotere verscheidenheid aan praktijkleren kwamen in de rapportages dan ook keer op keer terug als 'verbeterpunt'. Daarmee werd vanuit de aandacht voor de kwaliteit en actualiteit van de 'B' als vanzelf de blik gericht op die ten aanzien van de 'O'.

Dit gebeurde terwijl de hogescholen een groeisector begonnen te vormen zoals het Nederlands onderwijsbestel zelden had meegemaakt. Deetmans omstrede invoering van de basisbeurs deed precies wat deze vervanging van de kinderbijslag en voorgaande beurzen beoogd had. Het zorgde voor een nog krachtiger emancipatorische democratisering in het hoger onderwijs bestel. Dat gaf de hogescholen elan en zelfvertrouwen, bovendien ook in financieel en materieel opzicht reden tot optimisme in de planning van de logistiek, gebouwen en andere voorzieningen. Niet alleen in Leiden begon bij de jonge hogeschool een fase van expansie en bouwen, maar ook daarbuiten. Het onderwijs moest een dak boven het hoofd hebben en het moest nieuwe, andere voorzieningen huisvesten dan vroeger het geval was geweest.

De laboratoria van 1990-2000 zouden immers niet meer die zijn die men in 1965 voorzag voor de decennia na 1970 en 1980. Evenmin als Leonard Kleinrock in zijn lab in Los Angeles in 1969 hadden de beleidsmakers van de jaren 1975-1985 dit kunnen voorzien. Hun analyse was niettemin in relatie tot de verkenningen van onder andere de OESO en Europa over de opmars van nieuwe technologieën en de behoefte aan 'éducation permanente' wel scherpzinnig geweest. Het hbo dat die nieuwe tijd van globalisering, 'hightech' en 'kenniseconomie' zou aankunnen was – zo bleek nu – precies op tijd tot stand gebracht.

5. Bologna en weer nieuwe vragen

Het grootschaliger en meer praktijkgebonden onderwijs binnen hogescholen leidde tot allerlei soms onverwachte discussies en dilemma's. De vernieuwingen gingen in een hoog tempo en dat alleen al riep vragen op, gemopper soms vanuit allerlei nostalgie en het schuurde dan ook best af en toe. De forse groei van de hogescholen en hun bewust toegenomen complexiteit als organisatie en 'kennisknooppunt' zorgde er bovendien voor dat sprake was van een flinke toename van hun onderwijzend personeel en de staf voor planning, kennisontwikkeling, relatienetwerken en externe communicatie. De hbo-instelling van 1995 leek dan ook nog weinig meer op de honderden opleidingen en 'scholen' waar Deetman zijn beleid op gericht had in het decennium daarvoor. De leraren uit de kleine eenheden van de jaren 60 en 70 gingen met pensioen, de bestuurders die de fusieperiode hadden meegemaakt waren grotendeels verdwenen, op enkele van de 'grote persoonlijkheden' na als Frans Slangen, Jasper Tuytel, Olchert Brouwer en in Leiden Ton Ouwerkerk.

Jankarel Gevers had zijn monumentale werk als chef van de sector bij de HBO-raad in 1988 afgerond en was door Deetman benoemd tot collegevoorzitter van de UvA. Ook daar bleef hij een avontuurlijk en visionair bestuurder. Hij bouwde er voort aan een nieuw soort hoger onderwijs, onder meer door een fusie van zijn academie met de nieuwe hogeschool daar als toekomstig perspectief voor de hoofdstad voor te bereiden. Zijn veel te vroeg overlijden in 1998 heeft dit bouwwerk onaf gelaten en zijn UvA nimmer meer de bestuurlijke panache en visie gegeven die hij daar tentoonspreiden kon.

Het hbo werd in deze periode in personele, bestuurlijke en inhoudelijke zin verder vernieuwd, zowel door zijn expansie, nieuwe taken en relatiepatronen als door de generatiewisselingen in zijn HRM. De grondslagen van het bestel bleven al die tijd desalniettemin opvallend stabiel en coherent. De vernieuwingen konden voortbouwen op een stevig fundament, zo bleek. Dat was allereerst merkbaar toen in 1994 bij het aantreden van het eerste paarse kabinet een soort hoger onderwijs-revolutie aangekondigd werd die een opbrengst van 1 miljard minder kosten zou moeten opleveren. D66-bewindsman Aad Nuis zou een bachelor-master systeem doorvoeren en de studenten zouden 500 miljoen hoger collegegelden ophoesten. Van al deze plannen bleef niets over, al mochten de studenten de hogere tarieven wel gaan betalen met als afkoopsom een eenmalige investering van 500 miljoen in 'kwaliteit en studeerbaarheid'.¹ Ook Nuis' poging de conservatoria, toneelscholen

¹ De auteur van dit essay en de Hogeschool-Leiden-bestuurder Joeri van den Steenhoven hebben elkaar in de organisatie en beoordeling van deze aflat aan hbo en wo destijds leren kennen en daar 4 jaar werk aan gehad.

en kunstacademies drastisch te snijden sneefde. hbo en wo, met hun bestuurlijke structuren uit de koker van Van Lieshout en Deetman, bleken toekomstbestendiger en gedegener dan de onrijpe plannen van die jaren negentig.

Een veel meer doorwrochte vervolgstap kwam toen trouwens wel aan de orde , maar dat was te danken aan de OESO en EU. Met het verdrag van Maastricht had de ‘chef’ in Brussel een van zijn belangrijkste strategische doelen namelijk weten te realiseren. De EU kon op grond van die nieuwe constitutionele afspraken en bevoegdheden het kennisbeleid van de lidstaten aanvullen, versterken en helpen bundelen. Jacques Delors gaf zelf toe dat hij heel zijn leven een keer minister van Onderwijs had willen zijn geweest. “Door onderwijs leren mensen over zichzelf, leren zij zich ontwikkelen in de wereld om hen heen. En niet in het minst met het oog op hun positie op de arbeidsmarkt,” zei hij in 2010, toen hij inmiddels 85 was, tegen ScienceGuide. “Ik heb mij juist ook als Frans minister van Economische Zaken en Financiën [*onder president François Mitterrand*] altijd met het onderwijs beziggehouden. Daar moest veel aan gebeuren, want de ongelijkheid van kansen op ontwikkeling is een wezenlijke oorzaak voor de ongelijkheid onder burgers als zij volwassenen zijn, zowel wat betreft hun werk als wat betreft hun culturele ontplooiing. Eén van de eerste wetten die ik heb kunnen doorvoeren in Frankrijk was die van het recht op de financiering van Leven Lang Leren-activiteiten zoals omscholing en bijscholing, gedurende het werkzaam leven van volwassenen. Dit was een onderwerp dat mij zeer aan het hart ging. Weet u, ik denk vaak: ‘Was ik maar minister van onderwijs geweest!’ Dat had ik echt graag gedaan ooit.”

Hij was niet toevallig iemand uit die generatie denkers en strategen waartoe ook Willy van Lieshout behoorde, beide vanuit een vergelijkbare achtergrond in de beweging van emancipatie en modernisering van de katholieke ‘zuil’. Een identiteit die trouwens ook veel van de voorlopers van de Hogeschool Leiden met elkaar deelden. De naam ‘Mater Dei’ - Moeder Gods – van een van hen is een welsprekend voorbeeld daarvan. Vanuit Brussel werden vanaf 1990-1992 initiatieven in gang gezet die voortbouwden op het denkwerk bij onder meer de OESO. Die Parijse denktank van de hoogontwikkelde industrielanden vormde in die tijd zowel een inspiratiebron als rivaal van ‘Brussel’ op het terrein van het ontwerpen van beleidsvisies voor economische en maatschappelijke vernieuwingen. Voor het hbo was van groot belang dat een serie lidstaten die lange termijn aanpak van Delors ter hand nam – van dictaten of een superstaat vanachter zijn bureau in ‘Berlaymont’ was zeker geen sprake – en zich verenigde voor de ontwikkeling van een eigen Europees hoger onderwijsbestel. Daarin zouden de verschillende nationale stelsels niet alleen elkaar kunnen vinden en erkennen, maar zou ook de gelijkberechtiging van academisch en professioneel gericht aanbod kunnen worden geregeld. Studenten, docenten en onderzoekers

zouden zo veel eenvoudiger en slimmer tussen de instellingen, stelsels en landen in Europa kunnen bewegen. De ‘Interne Markt’ met vrij verkeer van personen, goederen en diensten zou in het hoger onderwijs een soort voltooiing vinden in een vrij verkeer van talent, kennis en kunde. Delors was niet voor niets zo fier op zijn naam van ‘le Père d’Érasme’, de vader van het Erasmus-programma!

Dat zo’n Europese aanzet tot een gezamenlijk hoger onderwijsbestel en perspectief begon in Parijs, aan de Sorbonne, was geen toeval gelet op de herkomst van Delors. Dat de definitieve samenwerking werd beklonken in Bologna evenmin. Dat was immers de stad van de oudste, hoog in aanzien staande universiteit uit de Middeleeuwen, toen studenten en docenten ook al in heel Europa konden rondreizen, leren, onderzoeken en kennisdelen, mede dankzij hun voor heel Europa destijds gezamenlijke taal, het Latijn. ‘De Bologna Verklaring’ leidde zelfs tot een ‘Bologna Stelsel’ voor Europees hoger onderwijs. Alle lidstaten zouden zich inspannen, van onderop opbouwend dus, om hun bestel in te richten volgens drie cycli van opleidingen: bachelor, master en doctoraat. Elk type hoger onderwijs en elk land kon daarbij zijn eigen aard, karakteristieken, oriëntatie en tradities blijven koesteren, maar de gezamenlijke opbouw zou wel zorgen voor soepele overgangen en heldere kwalificaties.

Dat laatste was meteen van wezenlijke betekenis voor Delors’ Interne Markt van 1992, aangezien daarmee ook een Europees geheel van ‘arbeidsmarktrelevante’ valideringen van mensen en hun kwaliteiten beschikbaar kwam. Geheel conform de gedachte achter ‘het Verdrag van Maastricht’ kon zo het hoger onderwijsbestel en beleid Europees tot bloei komen als belangrijke factor voor de ontwikkeling van dat integratie-perspectief van de lidstaten en hun Unie. Dat de HOAK-nota en de daarin als visie geformuleerde ontwikkeling van het hoger onderwijsbestel hier nauw bij aansloot, zeker wat betreft het nieuwe hbo, maakte dat dit document als inspiratiebron nog meer impact kreeg, ook buiten ons land.

Bologna zorgde zo voor de bachelor-masterstructuur met bachelor en master opleidingen en graden. Nederland maakte van zijn achterstand bij de implementatie van ‘Bologna’ een voorsprong en voerde de bachelor-master structuur formeel binnen de WHW door, maar wel door deze nieuwe opzet heimelijk niet écht in te voeren. De universiteiten kregen geen maatschappelijk serieuze bacheloropleiding vervolgd door selectieve masters, maar een soort academische Middenschool. Men bood voortaan een vierjarige opleiding met daarbinnen een de facto doorstroom voor elke student. De hogescholen kregen een volwaardige bachelor, eveneens als vierjarig aanbod, maar geen maatschappelijk serieuze masteropleiding voor de eminente jonge professionals in wording. Ook hield het wo zijn monopolie op de derde cyclus, die

van de doctorale opleiding en de promotie. Uitzonderingen moesten meteen worden ingelast, omdat in het hbo bijvoorbeeld de streng selectieve kunstopleidingen zonder masteraanbod internationaal onttakeld zouden zijn. Als vaker zorgde Nederland voor een structuurhervorming, zogezegd 'omdat het van Brussel moet', terwijl het eigenzinnig, nationaal vast bleef zitten binnen zijn bestaande beleidskader. 'Bologna' werd zo een Europese berg die een nationale muis baarde.

6. Eenheid in verscheidenheid

Het hbo had hier een tijdlang nog wel enig baat bij. Het was zich na het decennium van Deetman aan het stabiliseren op grond van de uitkomsten van de zeer dynamische fase gedurende die periode. De nieuwe hogescholen vonden letterlijk en figuurlijk hun plek in hun omgeving, de stad en regio waar ze de professionele *Nachwuchs* voor verzorgden. Er begon daarbij een tweede ronde van herschikking en alliantievorming binnen het opleidingsaanbod. Nadrukkelijker dan voorheen werd het nationale beeld van het hbo zowel stabiel als geprofileerd. Binnen een herkenbaar geheel was niettemin sprake van opvallende diversiteit. Zo gingen de kunsthogescholen zich onderling nog eens herschikken, aangemoedigd door de speciale bekostigingssystematiek die zowel strenge selectie op talent als samenwerking en profilering bevorderde.

Nog meer dan voorheen kreeg het hbo-bestel daarmee een 'parelketting' van 'klein maar fijn' aanbieders van selectieve opleidingen. Zowel bij de onafhankelijke evaluatie van kwaliteit hiervan als de wereldwijde reputatie wisten deze hogescholen en kunstfaculteiten binnen grote instellingen steevast als 'excellent' te boek te staan. Ook de verscheidenheid op andere terreinen werd markant. Voor de reformatorische en katholieke onderwijssectoren werd met eigen identiteiten nieuw personeel opgeleid, evenals voor de zorg en sociale beroepen van zulke richtingen. Ook voor de islamitische groepen werd gepoogd eigen geestelijke verzorgers en voorgangers te gaan vormen. Dit bleek geen veelbelovende insteek, opvallend genoeg.

Tegelijkertijd ontstond binnen het hbo als sector in den brede een aantal verschillende typen van hogescholen. Met een krachtige verbinding met hun urbane of meer regionale omgeving kwamen grote, multisectorale eenheden tot stand, die zelf intern een voorbeeld van 'eenheid in verscheidenheid' vertoonden. Hogeschool Rotterdam was hiervan een markant voorbeeld, maar de Hanze in het noorden van het land niet minder. In de steden van de Randstad verenigden zich daarnaast en daartegenover allerlei hogescholen tot een nieuw concept van samenwerking en besturing. Juist de 'kleinere broertjes' in die steden staakten eerdere pogingen de grotere urbane hbo-centra te beconcurreren en zochten een andere benadering. Kleinere instellingen als 'Ichthus' in Rotterdam, de sociale academie in Den Haag, 'Holland' in Diemen, Haarlemse en Alkmaarse hogescholen sloten zich aaneen in een 'supra-urbaan' geheel. Met Inholland ontstond een regionaal geheel met vestigingen en eigen profiel in een reeks van diverse steden. Eenzelfde ontwikkeling zag je in Brabant en Limburg rond Fontys en in Oost-Nederland rond Saxion. Ook zij waren multisectoraal en inhoudelijk divers, maar tevens waren ze 'multilokaal' in de vestigingen van hun aanbod in een brede, herkenbare regio.

De hoeveelheid hogescholen nam zo af, hun verscheidenheid nam nochtans toe. Dat was zeker te zien bij de Leidse hogeschool. Zij koos voor nog een ander profiel, dat naast die grotere eenheden duidelijk bestaansrecht had gekregen. Leiden werd en bleef bewust 'kleinere speler' in de Sleutelstad. Het bood meer specialistische opleidingen aan, terwijl het voor de Leidse regio eveneens een aantrekkelijke hogeschool kon zijn door zijn meer generieke aanbod voor onderwijs en zorg beroepen. Met die niet zo gebruikelijke locatie aan de rand van het snel groeiende kenniscomplex rond het Academisch Ziekenhuis kon de hogeschool een wat hybride vorm eenheid, ergens tussen 'klein maar fijn' en een profiel van regionaal centrum van brede opleidingen in. Met specifiek aanbod in jeugdzorg, ggz, educatie en techniek werd de hogeschool qua profiel enerzijds 'neusje van de zalm' en anderzijds een brede regionale partner voor bedrijven, instellingen, zorgsector en andere onderwijsvormen.

Zo ontstond allengs een nieuwe rol voor instellingen als de Leidse en wel die van deelgenoot en ontwikkelaar van nieuwe 'kennis-ecosystemen', vaak gelegen bij brandpunten en fysieke concentraties van opleidingen, kennisintensieve bedrijvigheid en R&D-ontwikkeling. Het werd een spannend proefstation voor wat later ook elders tot bloei werd gebracht, van de Knowledge Mile in Amsterdam en de RDM Campus in Rotterdam tot het Zernike in Groningen. Voor Leiden had deze nieuwe positie beslist voordelen. Men werd niet meegesleurd in de kwetsbare ontwikkelingen die groeistuipen bij bijvoorbeeld InHolland veroorzaakten. Stabiliteit in de expansie van opleidingen kon daarmee verzekerd blijven en zorgen of klachten over kwaliteit en cultuur van de onderwijsuitvoering speelden weinig. De groei bleef hanteerbaar, ook in fysieke en logistieke zin. Leiden kon zich blijven profileren als een overzichtelijke hogeschool in een steeds uitdagender omgeving, als deel van een ook internationaal steeds toonaangevender 'kennishub'. De hogeschool bleef met tussen de 7000 en 9000 studenten zowel overzichtelijk als voorzien van genoeg kritische massa voor de ontwikkeling van specialismen van hoge kwaliteit. Er werd duidelijk strategisch nagedacht.

De kwalitatieve bloei van het hbo in die opvallende verscheidenheid kreeg na de invoering van BaMa nog een impuls. Deze ontsprong meer vanuit de inhoudelijke opdracht van de hogescholen, al was ook hier de nieuwe structuur van het bestel er mede debet aan. Omdat Nederland het Bologna-systeem eigenlijk primair in naam had ingevoerd en de consequenties ervan ontweek, had het hbo feitelijk geen volwassen, professioneel ontwikkelde mastersector in huis. Dat werd ook in het beleid van de overheid bewust geremd door het vasthouden aan de fictie dat masteropleidingen een op hoogwaardig R&D-gerichte academische soort zouden vormen. Dat het overgrote deel van de academische masters gewaardeerde beoefenaars van beroepen in scholen,

bureaucratie, financiële sectoren, zorginstellingen en dergelijke werd en zelden fundamenteel onderzoek ging uitvoeren, kon dat imago niet verstoren. Vanuit het hbo vond men hier iets op.

Masteropleidingen aan hogescholen, gericht op professies met toegepaste kennisvragen en -processen, zouden wel degelijk kunnen ontstaan als het hbo zelf mede-vormgever van zulke toepassingsgerichte kennisontwikkeling zou worden. Het zou daarbinnen onderzoek, onderzoeksvaardigheden en onderzoekende attitudes moeten en kunnen helpen vormen en leren overdragen. Elke kennisintensieve professie was immers hier ook zelf mee bezig en merkte toenemend kwalitatieve tekorten in dat opzicht bij de eigen mensen en de instroom in nieuwe functies. 'Vooruitdenkers' in de hogescholen zagen dit als een kans, niet als gebrek of gevaar. De in 1998 aangetreden HBO-raad voorzitter Frans Leijnse werd rond dit strategische thema een beetje de 'Gevers van de nieuwe eeuw'.

Met Leijnse kreeg het hbo vanuit zijn koepel nieuwe impulsen en dat lag niet eens zo erg voor de hand. Hij kwam vanuit de universitaire wereld en de Haagse politiek. Maar als kroonlid van de SER en hoogleraar bedrijfskunde in Rotterdam had hij een sterke belangstelling voor de dynamiek van de arbeidsmarkt en die van de beroepsdomeinen en professies daarbinnen. Hoger beroepsonderwijs was voor hem dan ook niet iets als het mindere broertje binnen de hoger onderwijs-sector, maar een heel eigen vorm van hoogwaardig aanbod van opleidingen en talentbevordering. Hij benadrukte daarbij wel steeds, dat als vorm van hoger onderwijs het hbo meer moest zijn dan een soort vast leverancier van afdoende menselijk kapitaal.

De snelle veranderingen in de arbeidsmarkt en in de vormen van 'werk' en inhoud van beroepen wakkerden ook andere vragen aan hogescholen aan en zorgden voor heel nieuwe maatschappelijke opdrachten daarbij. De doordenking daarvan en initiatieven om hier creatief op in te spelen werden daarom belangrijk in Leijnse's agenda en die van de hogescholen als geheel. De nieuwe aanvoerder formuleerde het profiel van de hbo-afgestudeerde en haar loopbaan in de praktijk vanuit deze benadering als die van een 'reflectieve practitioner'. Iemand met een combinatie van capaciteiten waarin doordenking van vraagstukken, vernieuwing van oplossingen daarvoor en praktische toepassing en realisaties daarvan centraal kwamen te staan. Ja, de hbo'er was en bleef een doener, maar wel een die in razend snel transformerende professies en hun beroepsomgeving actief meedacht en daarmee die transformaties actief en niet passief meemaakte en hielp vormgeven. Het is wat Jet de Ranitz van SURF – en voordien cheffin van de AHK en Inholland – in 'Betrouwbare Bronnen' "een beetje een 'Can Do' mentaliteit noemt, een tikje Rotterdams toch wel."

Door in relatie tot die 'reflectie' juist vormen van praktijkgericht, toepassingsgericht onderzoek, ook wel 'mode 2 research and development' genoemd, als nieuwe maatschappelijke opdracht van de hogescholen te identificeren, agendeerde Leijnse een nieuw terrein en domein voor een strategische én inhoudelijke dialoog met de partners van het hbo in de samenleving. Om dit tot ontwikkeling te brengen en daarin te pionieren werd een nieuwe hbo-functionaris in het leven geroepen, de lector. Rond deze mensen werden 'kenniskringen' gevormd, van docenten, onderzoekers uit partnerbedrijven, studenten en projectmedewerkers. Die kenniskringen vormden bundelingen die zich binnen de lectoraten weer met elkaar verzamelden rond onderzoekthema's.

Het begon stapsgewijs. De kritische massa bleef vaak nog beperkt, maar de sector en bestuurders koesterden hun nieuwe loot aan de stam met graagte. Studenten zochten na enige tijd de lectoraten op als ze meer uitdaging wilden en vanuit praktijkstages perspectieven vroegen voor meer gedurfde, innovatieve en ondernemende afstudeerprojecten. Docenten konden hun werk en know how in hun disciplines nu eveneens verbreden en verdiepen, zowel binnen kenniskringen als in hun rol als onderzoeker en soms ook zelf als nieuwe lector. Dat maakte banen in het hbo boeiender en verrijkte hun inhoud en doorgroeikansen, ook voor de docent als 'kenniswerker'. Zij werd er zélf eveneens meer zo'n reflectieve practitioner door.

Vanuit deze ontwikkeling ontstond vervolgens een allengs sterker wordende beweging die zich erop richtte hbo-docenten en -onderzoekers in hun loopbaan vaker te doen promoveren op hun eigen onderzoek en inzichten. Daarmee werd de diversiteit van achtergrond en kwaliteiten binnen het docentencorps van hogescholen verder gestimuleerd. Het hbo-onderzoek groeide zo gedurig voorbij de status van hobbyisme van enthousiaste eenlingen en chefs en voorbij die van vormen van consultancy rond kennisoverdracht in de MKB-praktijk. Ook daarin groeide de inhoudelijke eenheid in verscheidenheid van het hbo als eigen sector en vorm van hoger onderwijs.

Ook de Leidse hogeschool liet zich niet onbetuigd. Als middelgrote instelling most het in het begin werken met relatief weinig lectoraten en kenniskringen, maar dit kreeg allengs meer body. Opvallend werd vooral hoeveel docenten hun werk gingen verrijken met onderzoeksactiviteiten en ook met het werk aan promoties en dissertaties. Dit gaf de banen in het hbo en in Leiden meer diversiteit, meer doorgroeimogelijkheden en kwalitatief perspectief. Werken aan een hogeschool werd echt iets heel anders dan in de honderden kleine scholen van vroeger. De doorbraak rond deze nieuwe ontwikkeling naar de 'buitenwacht' kwam uit onverwachte en zeker onverdachte hoek. De nieuwe president van de Akademie van Wetenschappen, Frits van Oostrom, gaf een 'intree-interview' aan ScienceGuide en deed daarin iets

ongebruikelijks en visionairs tegelijk. Hij gispte de houding in de universitaire wereld ten aanzien van het hbo en het in de lectoraten tot wasdom komende 'praktijkgericht en praktijkgestuurd' mode-2-onderzoek. Dit zag hij allerm minst als een ongepaste inbreuk op het academisch monopolie van kennisontwikkeling of als bespottelijke pretentie van 'universiteitje spelen' door tweederangs organisaties.

De Akademiepresident juichte juist toe dat de hogescholen hun eigen rol en kennisbasis gingen ontdekken. Dat zou de kwaliteit van het onderwijs in het hbo verhogen kunnen en bijdragen aan een grotere inspanning van het bedrijfsleven en MKB voor het onderzoek in brede zin. Van Oostrom zei er wel 'noblesse oblige!' bij. Hij onderstreepte dat het hbo en de lectoraten zich dan evenals hun R&D-collega's in andere organisaties en omgevingen moesten inspannen voor de opbouw van een hoogwaardige kwaliteitszorg en daarbinnen heldere normen ervoor ontwikkelen. Daar zag hij ook een taak voor zijn Akademie om deze nieuwe loot aan de stam van het Nederlandse kennisbestel te versterken en een eigen kwaliteitscultuur te helpen creëren.

Frans Leijnse kon zich geen betere bondgenoot wensen bij zijn langetermijnstrategie en kon met deze visie van de gelauwerde literator en Middeleeuwenkenner meteen zijn leden van de HBO-raad opporren dat signaal serieus te nemen. Men kon als hogescholen zowel deze uitnodiging van Van Oostrom als zijn verwachtingspatroon ten aanzien van kwaliteit en onderzoeksbeleid van het hbo maar beter niet teleurstellen. Als eregast en spreker op het eerstvolgende Jaarcongres van Leijnse's koepel werd de Akademiepresident dan ook als een soort popster ontvangen en met ovaties beloond. Hoezeer deze ontwikkelingen de positie van de hogescholen als serieuze partners van zowel vo, wo, bedrijfsleven als R&D versterkten, bleek uit het feit dat het kabinet-Balkenende het hbo niet alleen een duidelijke plek gaf in zijn gloednieuw 'Innovatieplatform', maar namens deze kennissector juist Leijnse daarin opnam. Zover had zelfs Jankarel Gevers het in de Lubbers en Deetman tijd niet geschopt.

Dat platform van de nieuwe premier was trouwens mede door een vanuit het hbo krachtig gestuurde en gesteunde beleidsvisie ontstaan. Door aanjagers van het denken over de kennissamenleving en haar gevolgen voor economie, onderwijs, bedrijfsleven en innovatie als Nederland Kennisland waren de geesten rijp gemaakt voor een nieuwe blik op de toekomst van ons land en zijn rol in Europa en de wereldeconomie. 'Leren van Finland', het rondkijken in Singapore, Korea en Silicon Valley werden bon ton. Kennisland, ScienceGuide en HBO-raad organiseerden in 2003 zelfs een 'Finland Dag' waarop de sleutelfiguren uit het hoge Noorden naar Zeist kwamen om hun discipelen aan Rijn en Maas voor te doen hoe je een 21e-eeuwse

kennisnatie en ecosysteem van innovatie zou kunnen worden. Dat het juist de hogescholen waren die de doordenking hiervan oppakten en aanzwengelden was net zo'n signaal van de volwassenwording van het hbo als zo'n gedurfde visie van Frits van Oostrom over de nieuwe fase waartoe hij hen nu uitdaagde.

Als aanbieder van professioneel gerichte bachelorsopleidingen was de sector zich nu aan het ontplooiën tot een breder en rijker fenomeen. Vanuit zijn inhoudelijke, strategische agenda kon het stapsgewijs een breder palet aan 'professioneel masters' ontwikkelen, die perspectieven boden voor een sterke rol in 'Leven Lang Leren' voor werkenden en 'laatbloeiers' in de arbeidsmarkt. Praktijkgericht onderzoek legde de basis voor specialistischer vervolgopleidingen voor zulke professional masters. Dat onderzoek zorgde ook voor nieuwe partnerschappen van hogescholen met zowel opdrachtgevers, bedrijven en instellingen in nieuwe economische sectoren, als met collega's in Europa en daarbuiten. De 'H' van hbo kreeg nieuwe lading en kwaliteit die de 'B' ervan eerder versterkten dan verleidden tot het nog vaak beschimpt 'universiteitje spelen'.

7. Crises als kans, opnieuw?

Ging alles dus goed? Nee, zoals nergens en nooit waar mensenwerk zich vormt. De expansie van de opleidingen en de snelle toename van de maatschappelijke diversiteit van de hogescholen zette permanente druk op de organisatie van het onderwijs. De financieringssystemen van de overheid bleken die druk niet goed te kunnen bijbenen. Toen VVD-minister Loek Hermans de hogescholen ging aanmoedigen ondernemend te worden en ook over de grens hun hooggewaardeerd opleidingsaanbod in de markt te zetten, kreeg hij daar meer van dan de wet- en regelgeving had bedoeld of kon verdragen. De inkomsten uit zulke winstgevende activiteiten waren voor de instellingen zeker nuttig en aantrekkelijk, omdat zij daarmee hun groei – waarvoor het kabinet geen extra's kon of wilde uittrekken – konden financieren. En het idee van 'meer hbo voor hetzelfde geld', welke minister met slechts een blik op de korte termijn zou daar niet blij van worden?

Helaas, de eerder nog veel geprezen creativiteit van de hbo-instellingen leidde tot ongecontroleerde marktactiviteiten in binnen- en buitenland die op gespannen voet gingen staan met de op basis van de WHW publiek bekostigde inspanningen. Er begonnen verhalen rond te zingen over 'de Vlaamse Carrousel' waarin studenten bij de zuiderburen een Nederlandse diploma konden halen dat als bekostigd hbo-onderwijs vanuit de Haagse begroting zou worden gedekt. Ook Chinese studenten of hun Spaanse collega's zouden op allerlei manieren hbo-examens afleggen in dingen als watermanagement die vervolgens bij de Nederlandse belastingbetaler in rekening konden worden gebracht. Deze verhalen – van broodjes aap tot bureaucratische handigheidjes waar wel een luchtje aan bleek te zitten – gingen de wereld in als 'de hbo-fraude' en werden bewijsstukken die Pim Fortuyn presenteerde als 'de puinhopen van Paars'. Een commissie onder leiding van oud-Kamerlid Gert Schutte had er jaren werk aan dit allemaal uit te kammen.

Het bracht de VVD-bewindslieden Nijs en Rutte na elkaar ertoe om onder Balkenende een nieuw en op het vernieuwde hbo beter afgestemd bekostigingsmodel aan te kondigen, waarbij zij opvallend genoeg teruggrepen op het 'leerrechtensysteem' dat Deetman twintig jaar eerder als langetermijnperspectief reeds had geschetst. Geen van beide kwam daar uiteindelijk toe, omdat deze beide staatssecretarissen – om zeer verschillende redenen overigens – vroegtijdig uit hun post op OCW weer vertrokken. Sterker nog, ook minister Van Engelshoven (D66) kondigde onder Rutte III met enige regelmaat aan zo'n nieuwe bekostigingssystematiek te zullen presenteren en de economische voorspoed van die jaren daarvoor te zullen en willen kunnen benutten. Ook uit haar pen vloeide geen visie en ook zij werd met een onvoorziene

crisis geconfronteerd die elke beleidsperspectief verlamde. Corona blokkeerde verdere ambitie en realisatie.

Twee volstrekt onvoorziene crises zorgden er na die eerste, onaffe pogingen van Nijs en Rutte voor dat het hbo op zijn fundamenten zou gaan schudden en het werkelijk nodige toekomstperspectief niettemin achterwege bleef. De twee klappen die het hbo fundamenteel raakten in 2009-2010 waren de krediet- en eurocrisis en de ‘zaak Inholland’. De ene een externe, de andere een interne ontwrichting. De financiële crisis na de instorting van de Amerikaanse huizenkredieten en de verstrekkers van ‘rommelhypotheeken’ als zekerheden voor leningen verlamde zowel de bedrijven, de financiële sector als de publieke diensten en investeringen. Ook die in Europa dat besmet bleek met het Lehman-virus. Eurozone-staten met hoge staatsschulden en overheidstekorten dreigden ‘om te vallen’ en geen dekking meer te verkrijgen voor hun rode cijfers.

Een staatsbankroet van verschillende lidstaten van de EU met ongekende gevolgen voor de zekerheden bij anderen binnen de Unie ten aanzien van hun bestaan, inkomen en oudedagsvoorziening leek aanstaande. Dat ondermijnde de positie en geloofwaardigheid van de gezamenlijke munt en de muntunie die de EU schraagde. Geen land trok zoveel profijt van de euro en de Unie als het Nederland dat een overschot op zijn begroting had bereikt daarmee zelfs. Geen economie raakte in zoveel voorspoed ineens in zoveel zwaar weer verzeild.

Expansie, extra geld van OCW, investeringen, bouwprojecten en meer ruimte voor eigen onderzoek verdwenen voor het hbo als bij toverslag. De tering moest naar de nering gezet. Toen PvdA-minister Plasterk daarbovenop en tegelijkertijd toch wat onverhoeds een ander bestel – het Californisch model – wilde afkondigen en niemand enig idee had wat hij daarmee zou kunnen bedoelen, waren de rapen gaar. De instellingen van hbo en wo zegden de bewindsman de wacht aan en namen hem het initiatief uit handen. Zo ontstond de ‘operatie-Veerman’, genoemd naar de voorzitter van de commissie die een nieuw hoger onderwijs-toekomstbeeld zou moeten schetsen dat wel serieus was en ‘draagvlak’ kon verwerven.

De wezenlijke gedachte hierbij was dat hbo- en wo- instellingen nadrukkelijker zich vanuit hun inhoudelijke ambities en zwaartepunten moesten willen profileren en niet iedereen meer van hetzelfde zou aanbieden. Scherper profiel zou studenten en partners uit bedrijfsleven en samenleving – ook internationaal – duidelijker keuzes aanbieden. Met zogeheten ‘kwaliteitsafspraken’ zou men die keuzes en aanscherpingen daarvan concreet kunnen realiseren, ook samen met de bekostigende overheid. Het leek wel wat op Deetmans ‘taakverdeling en concentratie’ beleid van

de jaren tachtig, maar mocht er natuurlijk vooral niet te veel aan terug doen denken, vanwege de financiële inperkingen die daar toen mee gepaard gingen. Vurig bezwoeren dat deze kwalitatieve operatie geen 'verkapte bezuiniging' kon of mocht zijn.

De goede bedoelingen van Veerman en de zijnen werden echter ruw verstoord. Niet alleen sneuvelde Plasterk voortijdig, er kwam ook een saneringsbeleid dat de euro, de uit het lood geslagen rijksbegroting en de diepe recessie in de kredietcrisis moest zien te redden. Harde ingrepen door Rutte's eerste kabinet werden binnen twee jaar verder aangescherpt door een tijdelijke coalitie van Rutte's middenblok met de partijen ter linkerkant en daarna door zijn tweede kabinet van VVD en PvdA onvermoeibaar voortgezet. Had Deetman in analoge tijden van crisis en 'Schraalhans Keukenmeester' die akelige realiteit destijds aangegrepen om deze als kansrijk, innovatief momentum te pakken, bleef het hoger onderwijsbeleid nu, ondanks Veermans voorzet, steken in kortingen dankzij meer 'doelmatigheid' en 'rendement'. Hoe kort Halbe Zijlstra ook bewindsman zou zijn in Rutte's eerste kabinet, zijn beleidserfenis zou een decennium dominant blijven.

Deze financiële tegenvallers werden pijnlijk verergerd door een tweede crisis, een binnen het hbo zelf. Die ging de geschiedenis in als 'de Theo-route' of meer algemeen als de 'zaak InHolland'. Binnen deze grote Randstad-instelling had een docent 'zijn' afstudeerders voor een verlaat diploma bijgestaan nadat bedrijven hen vroegtijdig al een baan hadden bezorgd, door zogeheten 'groenpluk'. Ten diepste was deze op zich onwenselijke tendens in de arbeidsmarkt een signaal van ernstige tekorten aan jong talent waar Inholland blijkbaar prima in kon voorzien. Een compliment voor het hbo, kortom, maar niettemin een vergiftigd geschenk.

Want het bleek dat dit voor de hogeschool ongunstig uitpakte binnen het publieke financieringssysteem. Inholland liep voor elke zo gewilde en ijverige student de diplomabonus mis en kreeg er een negatief imago door op de koop toe: veel studenten konden er blijkbaar geen of pas erg vertraagde hbo-bachelorgraad behalen. Docent Theo wist een puike oplossing. Hij verhoogde zelf het 'diplomarendement' van zijn opleiding door de studenten in hun werkzaam leven een project of activiteit te laten maken als praktijkonderdeel van het afstuderen. Met een mooi cijfer daarvoor konden zij hun resterende studiepunten realiseren, kon Theo zijn onderwijs als succes presenteren en konden zijn leidinggevendenden hun diplomabonus incasseren vanuit de OCW-begroting. Iedereen blij. Deze afstudeervariant werd door de betrokken werknemers zonder afgerond hbo-diploma aan elkaar doorgegeven als 'de Theo-route' naar de bachelorgraad. Toen dit naar buiten kwam barstte het onweer boven Inholland los en bliksemschichten raakten heel het hbo. De indruk ontstond dat bij een lange reeks opleidingen en instellingen het bon ton was dat 'diplomafraude'

gepleegd werd, studenten zonder tegenprestatie hoger onderwijsgraden cadeau kregen omwille van het plukken van de belastingbetaler en dankzij een luxe leventje van duurbetaalde bobo's en zo meer van dat soort smakelijk opgediste-suggesties.

Nog weer een andere verklaringstrend voor schandelijke handelingen – die zonder meer voor waar werden aangenomen in het publiek debat, de Tweede Kamer en vele media – was die van de 'megalomanie'. Inholland stond nu symbool voor een sector waarin enorme instellingen een soort moloch-apparaten waren gaan vormen, waarin niemand meer de ander kende en iedere docent net als zo'n Theo had op te draaien voor de rendementseisen van kille managers en geldgedreven beleidsmakers. De student was er een nummer, het onderwijs 'geëxtensiveerd' en dus zag men elkaar nauwelijks nog 'in de klas' en streng toezicht op het onderwijs ontbrak al helemaal.

Wie nuchter naar de feiten bleef kijken, zag nog andere dingen. De Inholland-vestigingen waren geen molochs, maar eerder de relatief kleine hogescholen in de steden waar zij als fusiepartners zich gebundeld hadden. Feitelijk was via de Theo-route maar een klein aantal suspecte afstudeerprocedures aan de orde gekomen en waren zulke praktijken elders niet of nauwelijks aan de orde geweest. Wat wel glashelder bleek, was dat de reputatie van het hbo opvallend makkelijk onder druk kon komen te staan. Ook was helder dat de sector als geheel zijn kwaliteitsnormen voor zijn 'H' en 'B' al te lang als vanzelfsprekend had beschouwd en de razendsnelle veranderingen in de vele vormen van beroepspraktijk – zeker ook door de digitalisering daarbinnen – toch minder alert en actief had vertaald naar de gezamenlijke kennisbasis in de curricula. Ook de fundamenten van de diploma-eisen en toetsingskwaliteit bleken deels verouderd, deels verzakt onder het complexer geworden onderwijsgebouw van de kenniseconomie van de nieuwe eeuw.

De 'zaak Inholland' leidde daarom tot twee opmerkelijke bewegingen in het hbo. Enerzijds was er het drama van de hogeschool die zijn naam aan de crisis van de sector gaf. Inholland leek zowel reputationeel als bestuurlijk en economisch kopje onder te gaan. Het was de voorzitter van de nationale koepel, Leijnse's opvolger Doekle Terpstra, die de drenkeling nasprong die spartelend dreigde te verzuipen. Met grote energie en bestuurlijke lef wist hij de hogeschool in een verrassend hoog tempo een 'turn around' te laten maken. De vitaliteit en moed tot verandering bij Inholland bleken voor velen verrassend, vooral voor wie de beeldvorming over kille molochs en bestuurlijke chaos kritikeloos hadden overgenomen.

De burens van de veel geplaagde hogeschool – zoals die in Leiden – kregen niettemin fikse klappen mee. Ten eerste zagen zij hun studentaantal onverwacht sterk groeien door jongeren die en masse naar elders verhuisden. De buur-instellingen driegden zo

kopje onder te gaan door een golf nieuwe deelnemers waar hun organisatie en mensen niet klaar voor stonden. Dit op te vangen vergde veel improvisatie en stuurmanskunst. Het maakte meteen duidelijk dat leedvermaak over dat ‘arrogante volk bij Inholland’ allerm minst zinvol was en de redding van die hogeschool het grootste belang was van juist zijn ‘concurrenten’ en collega-hogescholen. Met moeite kon worden voorkomen dat bijvoorbeeld de Tweede Kamer wilde ingrijpen om de beschimpde instelling te ‘ontvlechten’ en op te knippen in een reeks kleinere lokale pakketjes opleidingen. Terpstra en de rest van het hbo konden nog net de boodschap overbrengen dat een hersteld Inholland beter was voor iedereen dan een beweging naar fictieve beelden over een jaren zestig en zeventig vóór Deetman en Gevers’ strategie.

De tweede klap die de hogescholen moesten opvangen was die van de reputatieschade die iedereen ondervond, op de sterk selectieve kunsthogescholen na. Elke hogeschool moest zich ineen verweren tegen suggesties van ‘pretopleidingen’, ‘anonieme molochfusies’, ‘diplomafraudes’, ‘tentamengesjoemel’, ‘papieren kwaliteitsbewaking’, ‘minimale onderwijsuitvoering’, ‘nauwelijks contacturen’, ‘bestuurlijke verspilling’, ‘topsalarissen voor managers’, ‘rendementsdenken’, ‘pr-machines’ en steeds weer ‘universiteitje spelen’. In een hoorzitting van de Tweede Kamer werd van voorzitters van hogescholen die met de toestanden bij Inholland niets van doen hadden gehad geëist dat zij hun verontschuldiginggen zouden aanbieden aan de studenten voor hun wanprestaties, bijvoorbeeld. “Allemaal niet leuk,” zoals Bormans van Arnhem en Rotterdam droogjes terugblikkend zei in ‘Betrouwbare Bronnen’. Het zette de onderlinge solidariteit binnen de sector merkbaar onder druk, maar daar liet men het toch maar niet bij.

Gezamenlijk pakten de hogescholen deze kritiek op, naast de eigen, individuele signalen die zij indringend afgaven naar hun eigen, directe omgeving. Men ontwikkelde ‘gedragscodes’ van bestuurlijke en kwalitatieve integriteit. Men ging nog nadrukkelijker werk maken van externe kwaliteitszorg, door kritische evaluaties binnen het stelsel van accreditatie weer naar zich toe te halen en minder als incidenten af te wimpelen. Ook zette men door met de langetermijnstrategie van Leijnse rond de lectoraten en de ontwikkeling van het onderzoek en met de langetermijnstrategie van Terpstra rond de opdracht van de hogeschool als ‘emancipatiemotor’. Men bleef nadrukkelijk werk maken van het bereiken en verheffen naar deelname aan het hoger onderwijs van bevolkingsgroepen waar zo iets nog allerm minst traditie, sociaal kapitaal of de vaste levensloopbaan inhield.

Het hbo agendeerde daarmee – ondanks of wellicht toch weer dankzij de crisissituatie – twee essentiële uitdagingen. Allereerst het ‘trilemma’ van het hoger onderwijs voor juist die doelgroepen en ten tweede de ontwikkeling van het hbo als wezenlijke

partner in de 'triple helix' van opleiding, vorming, bedrijfsleven en regionale en urbane kennisinfrastructuur. De 'zaak Inholland' bleek achteraf nog eens zo'n blessing in disguise voor de sector geweest te zijn, al met al. Het had leren analyseren dat het hbo een even onmogelijke als boeiende opdracht had gekregen in de loop der jaren. Onderzoeker Ria Bronneman noemde dat het 'trilemma': hogescholen moesten én hun rol van emancipatiemotor optimaliseren én zij moesten de lat daarbij toch wel hoger gaan leggen ondanks zo'n zeer diverse instroom én hun rendement moest bij die hogere eisen flink omhoog door sneller afstuderen en minder uitval. En dat allemaal zonder gedoe als met van die Theo-routes uiteraard. Ga er maar aanstaan.

Deze ontwikkeling en dat trilemma dwongen heel het hbo niet alleen tot scherpere focus op zijn lange termijn ontwikkeling en rol in economie en samenleving, het dwong ook gezamenlijke actie af ten aanzien van een zelfkritische blik op kwaliteit en verantwoording van wat de hogescholen wisten te 'leveren' aan die maatschappij. Eigenlijk werd men hiermee opnieuw ertoe aangezet de HOAK-nota van 1985 concreet en herkenbaar uit te voeren en daar nu ook in de nieuwe eeuw weer de samenleving van te overtuigen. Zowel de redding van het kapseizende Inholland zelf als de gezamenlijke aanpak van de sector van de consequenties van die 'affaire' bewezen een zelfreinigend vermogen, dat niet overal in crisissectoren voordien of nadien opviel.

8. Sint Vitus dans

Zo werd na de eerdere impact van de oproep en aansporing door Frits van Oostrom nu het werk van Jan Anthonie Bruijn een echte 'gamechanger'. Bruijn was hoogleraar aan het LUMC en had een opvallende affectie voor juist het hbo. Het feit dat hij vele jaren lid van de Raad van Toezicht van Hogeschool Leiden was had niet alleen zeer bijgedragen aan die warme belangstelling. Dit had hem ook heel concreet doordrongen van de rol die een hogeschool kon spelen in zo'n 'triple helix' kennisinfrastructuur waarin ook mbo, universiteit, academisch ziekenhuis, bedrijfsleven, startup-ontwikkeling, innovatie en R&D en een nadrukkelijk strategisch betrokken stad en regio een sterke rol konden spelen. Juist de hbo-studenten en alumni en het praktijkgestuurd onderwijs konden in zo'n diverse bundeling van kennis, ondernemerschap en opleidingsvormen tot bloei komen. Vanuit die visie en ervaring ging hij in opdracht van de HBO-raad aan de slag en liet de traditie en aanpak van het toetsingsbeleid en de examenpraktijk in zijn medische sector vertalen naar de praktijkgerichte onderwijscultuur van de hogescholen.

Onder de titel 'Vreemde ogen dwingen' formuleerde Bruijn een beleidsvisie voor de garantie van de kwaliteit en verantwoording daarvan bij de toetsing van de onderwijsresultaten in hbo-opleidingen. Wellicht is deze bijdrage aan de ontwikkeling van de kwaliteit en zelfkritische blik van het hbo een van de belangrijkste en minst waargenomen bijdragen vanuit Hogeschool Leiden aan de borging en het beleid van het hoger onderwijs in de voorbije 35 jaar geweest. Bruijn werd nadien overigens de voorzitter van de AWTI, de advies en denktank van de regering ten aanzien van wetenschap, technologie en innovatie en bleef - in de ondeugende termen van ScienceGuide - 'het brein van Mark Rutte', voor wie hij een reeks essentiële documenten opstelde, waaronder driemaal op rij diens verkiezingsprogramma.

De jaren na de 'hbo-fraude' hadden zo het karakter van een Sint Vitus Dans gekregen. Twee sprongen voorwaarts, dan een achterwaarts en nog eens twee vooruit. Zo wist het hbo de financieel-economische klappen van de krediet- en eurocrisis op te vangen en desondanks zijn vernieuwingsdrang en strategie rond het eigen onderzoek bij lectoraten en kenniskringen vol te houden. Zo kon het de ambitie van de commissie Veerman niet voluit realiseren, maar werden wezenlijke elementen daarvan wel degelijk werkelijkheid. Zo kon Robbert Dijkgraaf met zijn commissie voor de kunstopleidingen niet alleen juist die sterk selectieve, excellente sector een succesvol toekomstperspectief bieden, maar werd tegelijk de mbo-student door de ontwikkeling van de AD een geheel nieuw perspectief op hbo-vervolgonderwijs en loopbaankansen geboden.

Zeer innovatief bleek daarbij de ontwikkeling van ‘triple helix’ bundelingen rond de nieuwe Centres of Expertise. Hier kwamen praktijkgericht onderzoek, onderwijsspecialisaties, bedrijven, R&D, regionale overheden en de avant-garde van de beroepspraktijk in alle hbo-sectoren samen. Hun gezamenlijke verband ‘Wij zijn Katapult’ gaf zo niet alleen tienduizenden docenten, onderzoekers, bedrijven en ruim 100.000 studenten in elk kennisdomein uitdagende kennisomgevingen, het maakte het Nederlandse hbo een in Europa alom nagevolgd voorbeeld van onderwijsvernieuwing. Wat eerder met de HOAK-nota gebeurde, kwam internationaal opnieuw op de agenda: de leidende rol van de beleidsontwikkeling en realisatie daarvan in het Nederlands hoger onderwijs.

De Brusselse commissaris Carlos Moedas voor het EU-innovatiebeleid stuurde de nieuwe onderwijsminister van zijn vaderland Portugal bijvoorbeeld op werkbezoek naar Friesland, om de triple helix en de werking van zulke Katapult-centres met eigen ogen te bestuderen. De hoogste Europese ambtenaar op het terrein van arbeidsmarkt en sociaal beleid, de Nederlander Joost Korte, onderstreepte in 2020 in de podcast Betrouwbare Bronnen dat hij een voorstander was van een brede Europese vernieuwingsbeweging in het beroepsonderwijs langs de lijnen van de hbo Centres of Expertise en de CIV’s in het mbo. Hij zag een soort ‘Catapult Europe’ al voor zich als toekomstig model en perspectief. Deze voorzet werd in de maanden nadien concreet uitgewerkt. Het is opmerkelijk te constateren dat zulke ontwikkelingen en zo’n reputatie zonder het ‘Inholland’ drama en de eigenlijk nooit voltooide ‘Veerman’-operatie niet mogelijk waren geweest, achteraf gezien. Hoe wild de sprongen van de Sint Vitus Dans soms ook leken, op het eerste gezicht, deze bleek toch een choreografie van vooruitgang. De innovatieve bloei van het Leidse Bio Science Park is er een pregnant voorbeeld van te noemen.

Daarbij bleef nog genoeg te wensen. Niet alles lukte en zeker niet alles meteen. Keer op keer moesten de hogescholen alle zeilen bijzetten omwille van het perspectief en de kwaliteit van hun lerarenopleidingen. Elk bewindspersoon van elk kabinet kwam met een eigen plan, project of visioen om het leraarschap en de opleiding daartoe boeiend en attractief te maken. De hogescholen moesten door vele hoepels springen, maar een fundamentele visie en innovatieve verbetering van de professie werden nimmer concreet of een effectieve beleidsmatige realiteit.

De hogescholen waren zelf nogal traag bij de vernieuwing van hun bèta-technische opleidingen. Vele daarvan bleven lang ‘smal’, verbonden aan snel verouderende vormen van industriële praktijk en onvoldoende multifunctioneel verbonden aan technologische vernieuwingen en digitalisering in de professies.

Het 'bètatechniektkort' werd door de universiteiten met veel meer elan en daadkrachtiger opgepakt als kans. Met een aanzienlijke vertraging groeide het aantal hbo-studenten in dit domein wel meer en meer, maar Nederland blijft op dit terrein een van de achterlopers onder de hoogontwikkelde OESO-naties.

De opleidingen in de zorgsector daarentegen toonden een indrukwekkend innovatief potentieel. Hier werd de ontwikkeling van het aanbod van masteropleidingen krachtig opgepakt, net als in de kunstopleidingen. Het is zeker, en juist ook, in coronatijden een reden tot respect en dankbaarheid dat het hbo hier zich van zijn meest vernieuwende, kwalitatief overtuigende zijde heeft laten zien en daarmee ons land – zonder dit vooraf te kunnen weten – zoveel voortreffelijke, toegewijde mensen heeft kunnen schenken.

De strategie van de hogescholen ten aanzien van hun onderzoekstaak en de lectoraten bleek een tikje slachtoffer van het eigen succes. Men kreeg en nam de gelegenheid een eigen rol te kunnen spelen in de maatschappelijke discussies over de rol van de wetenschap, van technologie en innovatie en tot zich bestuurlijk integreren in de financiële organisatie van NWO, net als universiteiten. Daarmee werd echter nog duidelijker dat het hbo ten aanzien van het onderzoek in een marginale positie verkeerde, zeker wat betreft de financiële investeringen die in steeds grotere mate vanuit Europese, strategische en geopolitiek gerichte fondsen kwamen. De kritische massa van het praktijkgericht onderzoek bleef lang toch nog gering en de vertaalslag van de resultaten daarvan naar het onderwijs en de kennisbases van curricula bleef een zaak van vooral Centers of Expertise. Ook al omdat binnen de NWO-kwaliteitseisen juist dat aspect van die vertaalslag niet of nauwelijks van belang geacht leek te worden. Daarmee werd het voor hogescholen misschien wel eerder lastiger dan duidelijker om de waarde van dat eigen onderzoek en daarmee verbonden innovaties te bewijzen.

Dat andere, grote strategische doel van het hbo, zijn rol als emancipatiemotor, kende een vergelijkbare ontwikkeling. Ook hier was allereerst het concrete, feitelijke maatschappelijk welslagen onweerlegbaar. De hogescholen en zeker ook de jongeren zelf uit de 'niet-academische' milieus en laagopgeleide gezinnen en bevolkingsgroepen hebben de voorbij 20 jaar een prestatie van formaat geleverd. De eerste-generatie-student was lang niet meer de 'rara avis', de witte raaf of zwarte zwaan van het hoger onderwijs, maar een massaal fenomeen geworden. De doorbraak van grote groepen allochtone jongeren en van nog altijd vele autochtone leeftijdsgenoten uit analoge milieus naar hogere opleidingsniveaus via met name het hbo is een van de minst gewaardeerde en niettemin hoogst effectieve

maatschappijvernieuwingen van de 21e eeuw. Zowel hun doorstroom en participatie, als hun studiesucces en onderwijsrendement vertonen een structurele vooruitgang die zonder meer indrukwekkend mag heten.

Gezien de vaak lage, neerbuigende verwachtingen in de samenleving op dit terrein – tot uitdrukking komend in bijvoorbeeld het doorstroomadvies aan zulke jonge talenten – en gezien de vaak weinig uitnodigende houding en aansporingen aan zulke jonge talenten – tot uitdrukking komend in signalen over hun zuinig welkom bij stages en banen bij gebrek aan ‘kaaskoppenvoornamen’ – is wat de hogescholen en zij samen realiter hebben bereikt een prestatie van sociale vernieuwing die zijn gelijke nauwelijks kent. Zij ontvangen er Nobelprijzen, noch Spinozapremies voor, maar weten dit wel met kracht en elan waar te maken. Er worden voor minder gouden medailles en grote maatschappelijke eerbewijzen uitgedeeld.

Het succes van die maatschappelijke opdracht was alleen wel een prestatie waar velen enerzijds vaak feitenvrij over klaagden en anderzijds de constructieve elementen liever van ontkenden. Want hun favoriete en luie discours van ‘het multiculturele drama’ en identiteitspolitiek wordt daar niet mee geholpen. Het hbo moest kortom niet te veel rekenen op erkenning voor zijn werk als ‘de emancipatiemotor’ en accepteren dat anderen zich door de cijfers en feiten terzake niet in de weg laten zitten bij hun beweringen of eigen agenda’s. Hbo-succes zit hen immers alleen maar in de weg daarmee. Reden te meer voor de hogescholen zelf, de hele hbo-gemeenschap en haar partners en ‘afnemers’ die feiten en prestaties hier met grote fierheid en nadruk te blijven agenderen en verspreiden.

Dat betekent overigens allerminst dat het hbo beklagenswaardig is. De realiteit is immers dat het in de voorbije decennia een enorme maatschappelijke, educatieve, bestuurlijke en ook economische vernieuwingsbeweging in gang wist te zetten, deze wist vol te houden en op de meest wezenlijke aspecten daarvan ook aantoonbare successen en prestaties te leveren. Van de vele, vaak meer besproken plannen of visioenen van onderwijsvernieuwing sinds 1975 is de vorming en ontwikkeling van de hogescholen in zekere zin de enige die werkelijk ten volle is geslaagd en concreet gerealiseerd. Men ziet dit buiten ons land, in Europa, wellicht scherper dan wijzelf, omdat men daar vanuit enige distantie meer feiten dan pretenties waarneemt.

9. Rupsje Nooitgenoeg

Waar staat het hbo nu in 2021? Wat daagt het uit voor de komende decennia en waar ziet het zich voor nieuwe – en wellicht ook nog oude – dilemma's en opdrachten geplaatst?

Het eerste dat opvalt is toch dat de hogescholen doen wat van hen verwacht wordt. Maar nog opvallender is wellicht dat de samenleving graag nog meer daarvan zag gebeuren. Het hbo zorgt jaar in jaar uit voor nieuwe bachelors en masters voor de professies in de zorg, de industrie, publieke en particuliere diensten, het sociaal domein, de scholen en het wijde veld van de creatieve sector en de wereldtop van de kunsten. En desondanks roepen de afnemers bijna overal: "Dit zijn er niet genoeg, we hebben er meer van nodig!". Nederland klaagt graag over van alles en nadrukkelijk ook over het lerarentekort, gebrek aan technuten, praktijkmensen, zorghelden en hulpverleners bij vergrijzing, over 'verwarde mensen' en gezinnen met hardnekkige schulden. En dat niet zonder reden. Een hoogontwikkelde, complexe, technologisch dynamische samenleving heeft immers meer hbo nodig, meer toegewijde professionals, meer slimme mensen met oog voor het oplossen van praktische vraagstukken. *Meer jongens van Sander en Joeri dan klasjes van Cliteur uit Leiden, kortom.*

De Nederlandse economie heeft daar in Europees perspectief niet minder behoefte aan en ook corona en crisis veranderen daar weinig aan. De inhaalslag van de Unie ten aanzien van 'Digital Europe', technologische innovatie, duurzame groei en productie, energietransities en de grote demografische veranderingen vereisen alleen maar meer talent vanuit hoger beroepsonderwijs. Hogescholen bedienen hun omgeving al met al met een schaars goed van jong talent en innovatief vernuft. En die omgeving voelt een dringende, toenemende behoefte daaraan. Het hbo is nodig. Meer dan ooit. De afnemers van de jonge talenten uit de hogescholen vormen een lange rij rupsjesnootgenoeg in de hoop dat ook zij schitterend fladderende vlinders mogen worden.

Dat schaars goed is in 2021 natuurlijk anders van aard, herkomst en bestemming dan 35 jaar geleden. Ook anders van kwaliteiten, vaardigheden en netwerken. Men lijkt bijvoorbeeld weleens vergeten dat in die eerste periode de werkloosheid zo groot was dat van een lerarentekort niemand enig idee kon hebben en de Tweede Kamer de onderwijssalarissen in 1983 extra inperkte om wat jonge docenten in de school aan het werk te kunnen houden. De hbo-bachelor van 2021 is ook in dit opzicht een heel andere beginnend professional dan die van destijds. En de vraag en hun capaciteiten zijn in elk geval heel anders dan toen. Dat de hogescholen met hun

omgeving daar nadrukkelijk op gingen inspelen, kan niet verbazen. Sander van den Eijnden van de Leidse hogeschool zag hoe dit bij zijn aantreden daar het hbo-DNA was geworden. “Het eerste woord dat ik er nieuw leerde was ‘werkveld;’” vertelde hij in ‘Betrouwbare Bronnen’ De voortdurende en wederkerige oriëntatie daarop was voor hem de pregnante ervaring van verschil met zijn eerdere omgeving in de universitaire wereld. De faculteiten binnen de hogescholen lijken zelfs af en toe meer op dat ‘werkveld’ dan op elkaar en toch vinden ze daarbij hun samenhang in zowel die eigen oriëntatie als in hun rol als opleidingscentra voor die werkvelden. Daarbij is het ontstaan van ecosystemen van kennis, innovatie, bedrijvigheid en onderzoek met die centra onmiskenbaar ook een poging om dichterbij dat schaarse goed van talenten en interactie te kruipen en daar meer van te krijgen.

Of het nu de bundelingen in de ‘triple helix’, een beweging als Wij zijn Katapult, – ook Europees nu – of kennisparken rond hoger onderwijs en creatieve clusters betreft, zij zijn allemaal magneetvorming om de attractie van de kansen en interactie voor essentieel en schaars talent optimaal te maken. Het Leidse Bio Science Park doet dat, in pandemische tijden zich daarin krachtiger bewijzend dan ooit, en het doet dit niet als enige. De sociale innovatie en bijna klassieke ‘volksverheffing’ in Rotterdam Zuid is er evenzeer een voorbeeld van, net als de concentratie van vernuft rond de energietransitie bij Entrance in Groningen, de wereldwijd geroemde Brainport in Brabant, of de concentratie van creatieve industrie en grootstedelijke innovatie aan de Amsterdamse ‘Knowledge Mile’.

Zeker in delen van het land die zich als krimpregio’s moeten zien te heroriënteren is deze trend naar nieuwe vorming van bundelingen – een 21e eeuwse variant van STC nota bene -van strategisch betekenis. De uitdaging is daar de komende decennia immers om een soort leegloop te vermijden van kennis- en groeigerelateerde activiteiten in combinatie met het wegtrekken van de opgeleide jongeren. Met wil er immers niet een concentratie overhouden van weinig productieve, sterk vergrijzende bevolkingsgroepen en economische structuren, voor wie zelfs de basisvoorzieningen niet overeind kunnen blijven bij gebrek aan kwantitatief én kwalitatief draagvlak. Juist daar heeft het hbo dan een cruciale rol als partner in de triple helix bundelingen die deze gevolgen van de demografie moeten zien te keren. Schaars talent en vernuft is daar extra gevraagd en onder druk gekomen en dreigt een soort ‘ex-DDR-streken’ in ons land te ontstaan. Veel tijd heeft men bovendien niet te verliezen in de nasleep van een onverwacht opgedoemde, diepe economische crisis.

10. Wicked Humboldt

In zo'n crisis zonder weerga als die van 2020 en 2021 is het 'pompen of verzuipen'. Zeker bij de realisatie van onderwijstaken. De hbo-docenten, onderwijsondersteuners, organisatiemensen, IT'ers en alle andere 'unsung heroes' verrichtten er mirakels van verbeeldingskracht, flexibiliteit, toewijding en professionele kwaliteit. Voor wie dat nog niet beseften, bewezen zij hoeveel excellente beroepsbeoefenaren en toewijding aan hun vak en hun studenten binnen de hogescholen 'de gewoonste zaak van de wereld' zijn. Men is er aan gewend ongewoon goed te zijn en te presteren en klopt er zich verder niet erg voor op de borst. Zulke inzet en toewijding zijn norm, ze zijn DNA. 'Can do'.

In die mentaliteit kent het hbo zijn blijvende taak als onderwijssector van de 'eerste generatie studenten', de aankomend professionals en de oplossers van 'wicked problems' in de praktijk. Die taak maken de opleidingen waar en de samenleving wil daar alleen maar meer van. In de opleidingen waar men aansluiting heeft en vindt met de avant-garde van de professies is bovendien de internationale en Europese oriëntatie duidelijk toegenomen. Zulke professies zijn immers zelf per definitie internationaal gericht en wie daar voor opleidt heeft de plicht ook op de kwaliteiten die dit vraagt voor te bereiden. Dit wijst er al op dat de ontwikkelingen binnen de professies hun doorwerking niet missen – en niet mogen missen – in de hogescholen en hun werk.

Hierdoor ontstond opnieuw zelfkritisch denkwerk over de identiteit van het beroepsonderwijs binnen het hbo, want als die beroepen zo snel veranderen wat is dan de rol en inhoud van dat onderwijs? Die vraag heeft geleid tot een boeiend én fundamenteel debat over de essentie van allereerst de 'O' van hbo. Die discussie kwam niet te laat. Want als kennis en vaardigheden van de professional zich in een onstuitbare maalstroom transformeren in nieuwe fenomenen van professioneel handelen, wat is die kennis, wat zijn die vaardigheden dan eigenlijk? Wat zijn zij nog waard dan? Moet ook hier nu alles veranderen om in wezen hetzelfde te blijven, als de prins in Di Lampedusa's 'de Tijgerkat' al verzuchtte? Ron Bormans onderstreept hier, dat juist omdat het hbo zozeer is ingesteld op en bijna geïntegreerd in die 'werkvelden' het zich eerder dan anderen moet blijven vergewissen of men "niet af en toe een afslag mist" bij de grote dynamiek van die maalstroom. De coronacrisis zag hij opnieuw als zo'n moment van kritische zelfreflectie, zo zei hij in 'Betrouwbare Bronnen'. Het onderwijs aan hogescholen is in het licht van deze doordenking en discussies merkbaar veranderd van het 'leren van kunnen en kenners' in het leren omgaan met kennis en het perpetuum mobile van de transformaties daarvan.

De kennisbasis van het hbo was nooit en is nu zeker niet een optelsom van aan te leren kunstjes of oefjes uit de praktijk, maar een fundament voor het snappen wat de wezenlijke waarden en maatschappelijke en economische verankering van de betrokken professies zijn. De hbo'er wordt in de hogeschool gevormd tot een professional in de omgang met zowel de inhoudelijke, technische, leidinggevende als ethische normenstelsels van haar en zijn professie. De 'O' van hbo wordt in de discussie hierover daarom regelmatig meer 'Bildung' dan 'Ausbildung' genoemd. Meer op 'beroepsvorming' dan op 'overdracht' gericht.

Die normenstelsels van de kennisbasis worden in 'Bildung' niet alleen als lerende realiteiten aan de nieuwe beroepsbeoefenaren 'overgebracht', maar worden in het leerproces ook zelf keer op keer verlevendigd en onderdeel van de reflectie op de wezenlijke waarden die de professies dragen. De reflectieve practitioner van Leijnse is in dit opzicht nog duidelijker gaan leven. En opmerkelijk genoeg gebeurt dat nu mede dankzij een wat verrassende reflectie op de onderwijsfilosofie van Wilhelm von Humboldt en zijn 'Bildungsideal' van de jaren rond 1800. Niets is zo praktisch als een goede filosofie, zoals bekend mag zijn.

Om een voorbeeld hiervan te noemen: als de pandemie ons iets vitaler dan zelden tevoren voor ogen is gaan houden, is het juist dat besef ten aanzien van de gezondheidszorg, sociaal agogische, educatieve en economische opleidingen en hun kennisbasis. In tijden als die van corona wordt elke opleiding aan elke hogeschool indringend geconfronteerd met de betekenis van de normenstelsels die sectoren en professies voor de samenleving helpen dragen. Een samenleving waarin de waardigheid van het leven, het omzien naar de ander en solidariteit in voor- én tegenspoed wezenskenmerken zijn, kan immers niet zonder beroepsbeoefenaren die zulke waarden in hun handelen, beslissen en leidinggeven hebben verinnerlijkt. Ook die internalisering is onderdeel van het reflectieve van de practitioner uit het hbo. De discussie over 'Bildung' en 'beroepsvorming' heeft daarmee een belangrijke impuls gekregen. Ook en nadrukkelijk een normatieve impuls. Voltooid is deze discussie zo nog allerminst en dat is waarschijnlijk alleen maar goed.

11. Stille revolutie

Evenmin klaar – en daarmee ook een vorm van ‘rijkdom van het onvoltooide – is de rol van de hogescholen in de enorme uitdagingen waaraan de werelden van werk en de ‘arbeidsmarkt’ worden blootgesteld. Al sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw klinkt – zoals in het eerder aangehaalde gesprek met Jacques Delors – de roep om concrete vormgeving van maatschappelijke structuren voor ‘éducation permanente’. Zonder die roep geen Open Universiteit, geen Levenlangleren-pleidooien en ook geen Associate Degree. Het moet vastgesteld worden dat geen van die initiatieven of oproepen wist door te groeien naar omvattende, integrale maatschappelijke structuren. Meestal wees elk van verantwoordelijke partijen toch liever eerst naar een ander. De overheid moest het maar doen, maar dan mocht het niet extra lasten meebrengen en zeker geen bureaucratie. De werkgevers moesten het maar betalen, maar deze hadden wel af te zien van eisen aan inhoud en aanpak ervan. De onderwijsinstellingen moesten het maar verzorgen, al mocht het dan natuurlijk vooral niet vastzitten aan allerlei wettelijke kwaliteitseisen en hogescholen evenmin marktinkomsten gaan opleveren.

Dat het zo al decennia niet opschiet kan dan niet verwonderen. Zowel de ‘hbo-fraude’ als ‘Inholland’ compliceerden dit nog. Beide crises zorgden voor neigingen tot repressief wantrouwen bij de ontwikkeling van nieuwe vormen van aanbod. Als de financiering ervan al geen argwaan opriep dan was er wel sprake van ‘gerede twijfel’ aan de borging van de kwaliteit en het niveau ervan. Men ging het in dat trilemma al lastig verknoopt zittende hbo tegelijkertijd ervan betichten én vederlicht aanbod te verzorgen én een veel te laag rendement van afstuderen en doorstromingsnelheid te bereiken. De reactie van de hogescholen daarop is nog eens extra nadelig gebleken voor innovatief handelen. Het ontwikkelen van Levenlangleren voor ‘postgraduates’ in de arbeidsmarkt werd een te veel van tegenstrijdige eisen uit politiek en samenleving, zo leek het wel. Men ging zich focussen op kwaliteit en doeltreffendheid van het ‘primaire proces’ en op de wezenskern van het hbo binnen het stelsel van ‘BaMa’: de bacheloropleiding. ‘Alle ballen op de bachelor’ werd een gevleugeld woord.

De hogescholen maalden maar liever wat minder om perspectieven van hun aanbod voor een langere termijn. Masteropleidingen, post-masters, doorlopende routes vanuit het vmbo tot naar het post-hbo en LLO, laat staan Jankarel Gevers’ visioen van hbo-wo integraties of de ontwikkeling van ‘professioneel promoveren’ in excellente toepassingsgerichte R&D-trajecten, zij bleven marginale activiteiten of nauwelijks meer dan windowdressing. Ook de stevige voornemens ten aanzien van LLO in het regeerakkoord van het kabinet-Rutte III bleven ondanks de financieel voorspoedige

omstandigheden geduldig papier bij de beleidsmakers van OCW en SZW. Het ontbrak hier blijkbaar aan zowel urgentie, ambitie als visie.

Met de adviezen van de commissie-Borstlap en de economische klappen in de coronacrisis zouden de urgentie en visie er toch wel moeten zijn gekomen. De hogescholen zouden ook uit hun schulp moeten durven kruipen, inmiddels twee decennia na 'Schutte' en 'hbo-fraude' en één decennium na 'Inholland'. LLO zou nu toch echt als meer beschouwd kunnen worden dan een bron van financiering voor afstervend 'deeltijd-onderwijs' of als een dubieuze 'commerciële tak' daarvan. Wie weet komt post-corona een inmiddels 21e-eeuwse variant terug van Deetmans 'leerrechtenmodel' en Rutte's poging tot herlancering daarvan onder Balkenende. Driemaal is scheepsrecht immers.

Bij een blik op de stand van 2021 moeten vorsende ogen overigens nog wel even gericht zijn op enkele tendensen die in het debat over onderwijs regelmatig opdoemen. Restauratieve nostalgie naar de kleinschalige school van ooit, naar een vroeger zo hoog geachte HTS, HEAO of Ambachtsschool is nimmer verstomd. Een vooruitstrevend politicus als de aanvoerder van GroenLinks bezondigde zich daar net zo gretig aan als zijn collega's op de flanken van radicaal rechts en links en vermoeide columnisten. Het academisch milieu is er trouwens evenmin wars van. Daar dromen mensen ook nog wel van de 'klein maar fijn' academie van voorheen, die selectief geacht werd en daarmee een hoogwaardige agora van kritisch denken en spirituele gedachtewisselingen. Vaak gaat dit zelfbedrog gepaard met klachten over 'al die buitenlanders' waardoor geen college meer in de nationale moedertaal mogelijk zou zijn. Zulke verzuchtingen wekken bewust of onbewust de indruk van een vreesachtig verlangen naar een – uiteraard dan wel steeds publiek ruimhartig bekostigde - vluchtheuvel voor Ons Soort Mensen van het witte privilege.

Wie de historische realiteit van hbo en wo in ons land zich voor de geest haalt, ziet dat zulke restauratieve betogen of klaagzangen feitelijk geen gouden eeuw herstellen, geen restauratie plegen van kostbaar antiek keramiek of fraai meubilair van de Renaissance. Meestal verven zij een romantisch aquarel van een verzonnen hoger onderwijs uit een rozig verleden. Het vertoont veelal een nieuwe editie van het soort verweesde samenlevingsverhalen waarmee Pim Fortuyn zijn exodus naar het nostalgisch populisme inzette. Zulke modieuze trends hebben in wezen nimmer een vermogen of denkracht die zo spannende historie of toekomst van de hogescholen hun stempel op te drukken. Daarvoor zijn die tijdvakken toekomst beide - net als de hogescholen zelf trouwens - te veelkleurig, complex en jong om als voltooid en versteend te worden beschouwd.

Hbo is al met al zoals de Hogeschool Leiden zelf een jong fenomeen, uit de groeistuipen en soms wilde haren van de puberjaren gekomen en klaar voor nieuwe avonturen en ontmoetingen met de toekomst. Dat avontuur bijvoorbeeld van het trilemma oplossen van én alle talenten een plek geven én hen Bildung van allure én maatschappelijk rendement te leveren is nog volop de uitdaging. Daar komen niet minder maar meer opdrachten van de samenleving bij. Van de hogescholen verwacht de samenleving veel en zij doet dit keer op keer. Dat is de meest markante conclusie die getrokken kan worden van de stand van 2021.

Overigens, laat er geen misverstand over bestaan. Dat vele mág zij ook. Tenslotte heeft deze sector van onderwijs en kennisbestel van ons land in enkele decennia een stille revolutie gerealiseerd. Van een eilandenrijk uit kleine, vooral lokaal gerichte scholen werd het een stelsel van rijkgeschakeerde kennisinstellingen die als partners functioneren van organisaties in heel de kennisketen van hun professionele sectoren, in Nederland, Europees en internationaal. Zowel in de publieke en private dienstensectoren als in de onderzoek-, toepassing- en productieketens van het bedrijfsleven. Die stille revolutie heeft Nederland ook in de EU toonaangevend gemaakt op het terrein van innovatie van het beroepsonderwijs en de verbindingen met het bedrijfsleven en het kennis- en opleidingsbestel.

Daarbij is het hbo zich blijven oriënteren op wat zowel het werk, de professies als de levens van mensen in de toekomst zal gaan bepalen, inrichten en zin geven. Ook Hogeschool Leiden kijkt daarbij vooruit naar 'de rijkdom van het onvoltooide', naar dat gedicht van Leopold dat – trouwens - ook de titel was van de internationaal gelauwerde studie voor de OESO, waarmee in 1989 Wim Deetman dat ministerschap afrondde waarmee met hem de grondslag was gelegd voor het moderne hbo en hoger onderwijs bestel. Toeval natuurlijk.

12. Medebouwer

Rijk aan potentie, aan elan en gedrevenheid is het hbo nog steeds. Onvoltooid uiteraard evenzeer. In zekere zin is het misschien nog maar net begonnen de vleugels uit te slaan in de voorbije 35 jaar. Wat de samenleving daarom mag verwachten is niet niks. Hogescholen zullen de komende decennia onverminderd oog houden voor de nieuwe opdrachten en uitdagingen die vanuit culturele, technologische en sociaaleconomische dynamiek van wereldwijde veranderingen op Europa en vanuit Europa zelf op onze omgeving en levens af zullen komen. Zij zullen toonaangevende vormgevers en aanbieders willen worden van de 'éducation permanente', dat leven lang ontwikkelen voor elke burger boven de 18. Nu niet meer alleen als 'initieel onderwijs' met er bovenop vormen van 'tijdelijke transities' van bijspijkeren en omscholing in werkvelden, maar als structureel element van de levensloopbaan van elke werknemer, ondernemer en omscholer.

Ook zullen de hogescholen de onvoltooide emancipatiebewegingen van allerlei bevolkingsgroepen blijven aanjagen. Want juist inburgering en bijspijkeren in 'de taal' zijn de ultieme en bewonderenswaardige vorm van Leven Lang Ontwikkelen. Nederland is tenslotte ook hier nog echt niet af, ook het hbo zal hier moeten pionieren willen. Tegelijkertijd zal het door demografische trends zijn aanbodstructuur tijdig en kritisch moeten analyseren. In zeker opzicht zijn we terug in de beginjaren van Deetman, wat dat betreft. Want waar ons land 'krimpt' – relatief en absoluut – zal het zowel de levensvatbaarheid van die regio's moeten en willen opwaarderen, als tot taakverdeling en concentratie van hoogwaardig opleidingsaanbod moeten overgaan. Dat moet zoals in jaren tachtig van de vorige eeuw juist omwille van en niet ondanks de levensvatbaarheid en de kwaliteit die zo'n structurele hervorming vereisen.

Inhoudelijke innovatie van hogescholen zelf zal daarom in komende decennia enorm aangemoedigd moeten worden. Professies blijven zichzelf immers gedurig heruitvinden. De energietransitie zien we de klassieke 'installatiebranche' nu al geheel transformeren, vraag het voormalig HBO-raad voorman Doekle Terpstra maar. In de kunsten en creatieve beroepen zijn geheel nieuwe osmoses van artistieke en technologische concepten, producten en expressies ontstaan. Zulke 'crossovers' en integratie van voorheen als separate vakken en richtingen beschouwde kennisdomeinen zullen zich nog veel meer en sneller gaan ontwikkelen. Niet alleen door AI, maar zeker ook daardoor.

De Leidse hogeschool is in dit opzicht extra boeiend. Zij presenteert een toekomstperspectief dat de samenleving zal blijven vragen. De ontwikkeling van kenniscentra en 'innovatie hubs' zet zich wereldwijd door en verrijkt zich en hun omgevingen. Die 'hubs' worden geconcentreerde 'ecosystemen' waar kennis, innovatie, onderzoek, vorming en allerlei vormen van bedrijvigheid en productie met elkaar verweven raken. En dat is precies de bedoeling. Zij vormen door wereldwijde netwerken en relatiepatronen veel meer dan een lokaal best spannende 'campus annex bedrijvenpark'. Zij zijn bezig zich door te ontwikkelen als nieuw type leefgemeenschappen waarin vele, misschien nu nog onverwachte sociale en culturele functies gaan samenkomen.

De hogeschool als partner en medebouwer van zulke ecosystemen is een rol die in de traditionele beleidsvorming, wet- en regelgeving in elk geval nog geen plaats of ruimte kreeg en dat zullen we zien veranderen, niet alleen op nationaal niveau bovendien. Niet niks, kortom wat het hbo mag gaan aanpakken en oppakken als opdrachten vanuit de samenleving. Daarin passen nadrukkelijk de intrinsieke ontwikkelingen in de professies waar het voor opleiden wil. Niet niks zoiets als uitdaging en dus des te spannender.

Daarbij mag dat ene element van het wezen van de hogeschool nu juist in tijden van pandemie, 'social distancing' en 'lockdowns' niet ongenoemd blijven. In de hogeschool ontmoeten mensen elkaar. En het was dát essentieel kenmerk dat meteen onder druk stond toen corona toesloeg. De vraag was daarmee meer dan ooit existentieel: 'hoe inspireren we elkaar, vormen en leiden elkaar op weg naar een zinvol leven in mooie beroepen?'. Sterker dan voorheen ging het besef leven dat een hogeschool haar essentie en bestaansrecht ontleent aan haar wezenskenmerk van een bestaan als klassieke 'Akademeia' van de oude Grieken. Ook dat was een echte school voor echt talent.

Het bleek nu echt dat de hogeschool in de voorbije decennia iets eigens geworden is, een forum en centrum van ontmoeting van talenten die zichzelf en elkaar zoeken. Een plek en omgeving waarin capaciteiten en vaak onvermoede geestelijke vermogens van mensen worden ontdekt, verrijkt en richting gegeven. Dat levert een vorming op waarin het leren ook tot zelfkennis mag leiden. Tot besef wie je bent, wat je kunt en waartoe je geroepen bent en jezelf zou moeten kunnen ontwikkelen.

Het hbo is de plek waar talenten in zulke zelfkennis leren ontdekken dat leren is als eten en drinken. Zonder een beetje regelmaat daarin hou je het niet lang vol als

mens, in de woorden van SER-voorzitter Mariëtte Hamer. Levenslessen vermomd als professionele vorming en Bildung dus. De hogeschool als plek van ontmoeting moeten we daarom de komende decennia niet alleen blijven koesteren maar ook levendig zien te houden. Dat park in Leiden moet fleurig en zuurstofrijk blijven. Mensen jong en oud, nieuw en ervaren, van binnen en buiten Leiden en ver van buiten die stad en ons land moeten het er naar hun zin hebben. Ze moeten er zin in hebben naar de hogeschool te gaan en er keer op keer terug te blijven komen. Wat er gebeurt moet zinvol zijn voor de samenleving als geheel, voor nieuwe generaties talenten en hun levenslot. Hbo, dat is ook zingeving. Houden zo.

Stille Revolutie

Hogescholen door de tijd